

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**

**Θεόδωρος Στεφανόπουλος
Ελένη Αντζουλή**

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ (ΜΤΦΡ.)

**Αρχαία Ελλάδα
Ο τόπος και οι άνθρωποι
(Ανθολόγιο)**

Β΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Τόμος 2ος

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ (ΜΤΦΡ.)

**Αρχαία Ελλάδα
Ο τόπος και οι άνθρωποι
(Ανθολόγιο)**

Β΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Τόμος 2ος

**Γ' Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ II / Ενέργεια 2.2.1 /
Κατηγορία Πράξεων 2.2.1.α:**

**«Αναμόρφωση των προγραμμάτων
σπουδών και συγγραφή νέων
εκπαιδευτικών πακέτων»**

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Μιχάλης Παπαδόπουλος

Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ

Πρόεδρος του Παιδαγωγ. Ινστιτούτου

Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή νέων

**βιβλίων και παραγωγή υποστηρικτικού
εκπαιδευτικού υλικού με βάση το**

ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Γυμνάσιο»

Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου

Αντώνιος Σ. Μπομπέτσης

Σύμβουλος του Παιδαγωγ. Ινστιτούτου

Αναπληρωτής Επιστημ. Υπεύθ. Έργου

Γεώργιος Κ. Παληός

Σύμβουλος του Παιδαγωγ. Ινστιτούτου

Ιγνάτιος Ε. Χατζηευστρατίου

Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδαγ. Ινστιτ.

**Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από
το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και**

25% από εθνικούς πόρους.

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Θεόδωρος Στεφανόπουλος,
Καθηγητής του Παν/μίου Πατρών
Ελένη Αντζουλή, Φιλολόγος,
Εκπ/κός Β/θμιας Εκπαίδευσης

ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

Μαρία Βαϊνά, *Καθηγ. Α.Σ.ΠΑΙ.Τ.Ε.*
Εμμανουήλ Πολυζωάκης, *Σχολικός*
Σύμβουλος
Παναγιώτα Χατζηθεοχάρους,
Φιλολογ., Εκπ/κός Β/θμιας Εκπ/σης

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ

Σταμάτιος Μπονάτσος,
Αρχαιολόγος-Σχεδιαστής

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Θεόδωρος Στεφανόπουλος,
Καθηγητής του Παν/μίου Πατρών

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ

Χριστίνα Αργυροπούλου,
Σύμβουλος του Π.Ι.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ

Μαρία Γατσίου, Φιλολόγος,
Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπ/σης

ΕΞΩΦΥΛΛΟ

**Παράσταση από λήκυθο (Εθνικό
Αρχαιολογικό Μουσείο)**

ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ
ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ

Ομάδα Εργασίας
Αποφ. 16158/6-11-06 και
75142/Γ6/11-7-07 ΥΠΕΠΘ

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**

**Θεόδωρος Στεφανόπουλος
Ελένη Αντζουλή**

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ (ΜΤΦΡ.)

**Αρχαία Ελλάδα
Ο τόπος και οι άνθρωποι
(Ανθολόγιο)**

Β΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Τόμος 2ος

II. Η ΣΠΑΡΤΗ

Η Σπάρτη ήταν μια σχετικά μικρή πόλη, διαδραμάτισε όμως ρόλο που καμιά άλλη πόλη με ανάλογο πληθυσμό δεν διαδραμάτισε. Ήδη τον 8ο αιώνα, μετά τη νίκη της επί των Μεσσηνίων, τους οποίους έκανε είλωτες, και την προσάρτηση του μεγαλύτερου μέρους της Μεσσηνίας, αναδείχθηκε σε ηγετική δύναμη, τουλάχιστον σε τοπικό επίπεδο. Τον επόμενο αιώνα αντιμετώπισε με επιτυχία νέα, μεγάλη εξέγερση των Μεσσηνίων, ενώ στη διάρκεια του έκτου αιώνα, έπειτα από νικηφόρους πολέμους με ισχυρές πόλεις της Πελοποννήσου, ιδρύθηκε η Πελοποννησιακή Συμμαχία, με την

οποία επισημοποιήθηκε η ηγετική θέση της Σπάρτης, αφού οι Σπαρτιάτες ήταν αρχηγοί με αυξημένη δικαιοδοσία. Η Συμμαχία συνέβαλε στο να καθιερωθεί ευρύτερα η Σπάρτη ως ισχυρή δύναμη και σημαντικός παράγοντας στις γενικότερες εξελίξεις, αν και οι ίδιοι οι Σπαρτιάτες δεν φαίνεται ούτε να επιδίωκαν με ιδιαίτερο ζήλο ενεργό ανάμειξη στις «διεθνείς εξελίξεις», ούτε όμως, όταν εμπλέκονταν, να ήταν αποτελεσματικοί.

Την εποχή των Περσικών Πολέμων, η συμβολή των Σπαρτιατών στην απόκρουση της περσικής απειλής υπήρξε μεγάλη (480 π.Χ. Θερμοπύλες, 479 π.Χ. Πλαταιές, όπου οι Σπαρτιάτες είχαν την αρχηγία των Ελλήνων). Ωστόσο η διστακτικότητά τους, μετά τη νίκη στις Πλαταιές, να ηγηθούν των

Ελλήνων για τη συνέχιση, όπως διακηρυσσόταν, του αγώνα κατά των Περσών, επέτρεψε στους (πιο ευέλικτους) Αθηναίους να αναλάβουν αυτόν τον ρόλο. Η αντιπαράθεση ανάμεσα στους (ολιγαρχικούς) Σπαρτιάτες και στους (δημοκρατικούς) Αθηναίους κράτησε, με διακυμάνσεις και ανάπαυλες, ως το τέλος του 5ου αιώνα και έληξε –προσωρινά– με την ήττα της Αθήνας (404 π.Χ.). Στις αρχές του 4ου αιώνα η Σπάρτη, υποστηριζόμενη κάποτε και από τους Πέρσες, προσπάθησε και ένα διάστημα πέτυχε να πάρει το προβάδισμα από τις άλλες ελληνικές πόλεις, βρέθηκε όμως επανειλημμένα αντιμέτωπη με περιστασιακούς αλλά ισχυρούς συνασπισμούς άλλων ελληνικών πόλεων, ακόμα και παραδοσιακών της συμμάχων, όπως η Κόρινθος ή

η Θήβα, και μερικές φορές, όπως, για παράδειγμα, στη μάχη στα Λεύκτρα της Βοιωτίας (371 π.Χ.), ηττήθηκε και είχε βαρύτατες απώλειες. Η άνοδος των Μακεδόνων περιθωριοποίησε κατά κάποιον τρόπο τη Σπάρτη, η οποία όμως, χάρη και στην αίγλη του παρελθόντος, δεν έπαψε και στους αιώνες που ακολούθησαν να κατέχει ξεχωριστή θέση.

Η Σπάρτη πέτυχε όσα πέτυχε σε στρατιωτικό και, κατ' επέκταση, σε πολιτικό επίπεδο, κυρίως χάρη σε ένα πλέγμα ρυθμίσεων, που είχαν ως κοινό παρονομαστή ότι έθεταν το συμφέρον της πόλης πάνω από το συμφέρον του ατόμου και ότι περιόριζαν δραστικά, αν δεν καταργούσαν, αυτό που ονομάζουμε ιδιωτική σφαίρα. Το συγκεκριμένο νομοθετικό πλαίσιο

αποδιδόταν στην αρχαιότητα στον σοφό νομοθέτη Λυκούργο, σήμερα όμως τείνει να επικρατήσει η άποψη ότι πρόκειται για σύστημα που αποκρυσταλλώθηκε σταδιακά ανάμεσα στον 7ο και τον 5ο αιώνα. Οι εν λόγω ρυθμίσεις αφορούσαν και τις γυναίκες και –πολύ περισσότερο– τους άντρες και αναφέρονταν σε όλους τους τομείς της ζωής σε καιρό ειρήνης και σε καιρό πολέμου (τεκνοποιία, ανατροφή και εκπαίδευση, εμφάνιση και δημόσια συμπεριφορά, εργασία και κατανομή του πλούτου, στρατεύση, φορείς εξουσίας κ.ά.). Οι γυναίκες, με κατάλληλη διατροφή και σωματική άσκηση, προετοιμάζονταν από νωρίς γι' αυτό που αποτελούσε την κύρια αποστολή τους: να γεννήσουν γερά παιδιά. Οι άντρες, ήδη από την παιδική

ηλικία, ανατρέφονταν με ευθύνη της πόλης κάτω από αυστηρό έλεγχο και υποβάλλονταν σε επίπονη και κάποτε απάνθρωπη εκπαίδευση, με στόχο να σκληραγωγηθούν και να γίνουν –όπως και γίνονταν– γενναίοι μαχητές, αποφασισμένοι ή να νικήσουν ή, αν χρειαστεί, να θυσιαστούν για την πόλη τους. Η σιδηρά πειθαρχία, η τόλμη, η αυτοθυσία, η αφιλοχρηματία και η λιτή δίαιτα προβάλλονταν ως ύψιστες αρετές. Με κάποια υπερβολή θα λέγαμε ότι η Σπάρτη πρέπει να έμοιαζε πιο πολύ με στρατόπεδο παρά με πόλη και ότι οι Σπαρτιάτες, οι οποίοι δεν ήταν υποχρεωμένοι να εργάζονται, αφού εργάζονταν γι' αυτούς οι είλωτες, ήταν κάτι σαν «ισόβιοι καταδρομείς» που βρίσκονταν σε διαρκή επιφυλακή. Μόνο έτσι η

ολιγάνθρωπη Σπάρτη μπορούσε και να κρατάει υποταγμένους τους είλωτες, που αποτελούσαν μόνιμη απειλή, και να διατηρεί την ηγετική θέση που κατείχε σε τοπικό και πανελλήνιο επίπεδο.

Αντίθετα από την Αθήνα και την Κόρινθο, η Σπάρτη ήταν μια πόλη κλειστή. Για να μη «διαφθείρονται» μάλιστα οι Σπαρτιάτες από την επαφή τους με τους ξένους, δεν τους επέτρεπαν να ταξιδεύουν έξω από τη Σπάρτη, ενώ δεν ήταν άγνωστες και οι ξενηλασίες, οι απελάσεις ξένων που βρίσκονταν στην πόλη. Φαίνεται ωστόσο ότι η μονολιθικότητα που χαρακτηρίζει τη Σπάρτη των κλασικών χρόνων δεν υπήρχε κατά τους αρχαϊκούς χρόνους. Αρχαιολογικά ευρήματα, σημαντικά ποιητικά αποσπάσματα και μαρτυρίες για γιορτές και

χορούς δείχνουν ότι η Σπάρτη εκείνης της εποχής ήταν μια πόλη που διέφερε πολύ από τη μονολιθική Σπάρτη των κλασικών χρόνων.

Πήλινος αμφορέας με ανάγλυφες παραστάσεις τέλη 7ου αιώνα π. Χ. (Σπάρτη, Αρχαιολογικό Μουσείο.)

8. — Τεκνοποιία και εκπαίδευση στη Σπάρτη

ΞΕΝΟΦΩΝ, Λακεδαιμονίων πολιτεία 1,3-2,11

ΤΟ ΕΡΓΟ Υπολογίζεται, χωρίς να είναι βέβαιο, ότι το έργο γράφτηκε

γύρω στο 395 π.Χ. Παρόμοια έργα είχαν γράψει και άλλοι Αθηναίοι που θαύμαζαν το πολίτευμα της Σπάρτης –η αρχαία λέξη πολιτεία σημαίνει «πολίτευμα».

Ο Ξενοφών, ο οποίος ανήκε στους θαυμαστές του σπαρτιατικού τρόπου ζωής, αποδίδει τα μεγάλα επιτεύγματα αυτής της σχετικά μικρής πόλης στην ύπαρξη των νόμων του Λυκούργου, που δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για αυτά τα επιτεύγματα, και αναλαμβάνει να εκθέσει τα συγκεκριμένα στοιχεία που θεμελιώνουν την άποψή του.

Το έργο απαρτίζεται από δύο μέρη. Στο πρώτο (κεφ. 1-10) παρουσιάζονται οι θεσμοί που αποδίδονται στον Λυκούργο και που είναι κοινοί για την ειρήνη και για τον πόλεμο. Το δεύτερο μέρος

πραγματεύεται ειδικά τα σχετικά με τις εκστρατείες και έχει χαρακτηριστεί για τον λόγο αυτό «εγχειρίδιο στρατιωτικής τέχνης».

ΤΟ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ Το ανθολογούμενο απόσπασμα προέρχεται από το πρώτο μέρος και αναφέρεται αφενός στην τεκνοποιία (κεφ. 1), αφετέρου στην εκπαίδευση των αγοριών (κεφ. 2). Ο τρόπος που επιλέγει ο Ξενοφών να παρουσιάσει το υλικό του είναι να αντιπαραθέσει τη Σπάρτη στους άλλους Έλληνες («η Σπάρτη και οι άλλοι»).

ΚΕΙΜΕΝΟ

1 3 Όσον αφορά αίφνης την τεκνοποιία, για να αρχίσω από την αρχή, οι άλλοι Έλληνες τις κόρες τους προορίζονται να γίνουν μητέρες και που θεωρείται ότι

έχουν τη σωστή ανατροφή τις διατρέφουν με το απολύτως απαραίτητο ψωμί και με την κατά το δυνατόν λιγότερη άλλη τροφή· όσο για κρασί, τους επιβάλλουν ή να απέχουν παντελώς από την κατανάλωση του ή να το πίνουν υπερβολικά νερωμένο. Και όπως ακριβώς όσοι ασκούν τέχνες είναι κατά κανόνα καθηλωμένοι σε ένα μέρος, έτσι απαιτούν και από τις κόρες τους οι άλλοι Έλληνες να δουλεύουν ασάλευτες το μαλλί. Από γυναίκες όμως που ανατρέφονται με τέτοιο τρόπο πώς θα μπορούσε να περιμένει κάποιος ότι **4** θα γεννήσουν κάτι το εξαιρετικό; Αντίθετα, ο Λυκούργος έκρινε ότι τα ρούχα ήταν σε θέση να τα εξασφαλίσουν και οι δούλες, ενώ για τις ελεύθερες θεώρησε ότι το μέγιστο ήταν η τεκνοποίησή· γι' αυτό

όρισε να ασκούν το σώμα τους
εξίσου οι γυναίκες με τους άντρες.
Παράλληλα, καθιέρωσε και για τις
γυναίκες, όπως και για τους άντρες,
αγώνες δρόμου και δύναμης,
επειδή πίστευε ότι από δυο
δυνατούς γονείς γεννιούνται και
παιδιά πιο γερά.[...]

Στις παραγράφους που παραλείπο-
νται ο Ξενοφών αναφέρει και
άλλες λεπτομέρειες που συνέβαλ-
λαν στην επίτευξη του βασικού
στόχου να γεννηθούν γερά παιδιά.

ΣΧΟΛΙΑ

3 ψωμί ... άλλη τροφή: Εμείς
μιλάμε αδιακρίτως για τροφή. Οι
αρχαίοι συνήθως αναφέρονται
χωριστά στο ψωμί (τον σῖτον) –
προφανώς τη βασική τροφή– και

χωριστά σε ό,τι άλλο τρώει κανείς μαζί με το ψωμί (ὄψον). Βλ. Κείμενο 3α (εισαγωγή).

Η δίαιτα των γυναικών στην αρχαιότητα ήταν γενικά λιτή, ενώ η εγκράτεια σε σχέση με το φαγητό εγκωμιάζεται κάποτε ως η ύψιστη αρετή. Σποραδικά τονίζεται η σημασία επαρκούς τροφής για τις γυναίκες, ιδίως για τις εγκύους.

κρασί ...νερωμένο: Νερωμένο έπιναν το κρασί και οι άντρες. Η διαφορά βρίσκεται στην αναλογία: στο κρασί που προοριζόταν για τις γυναίκες η ποσότητα του νερού ήταν δυσανάλογα μεγάλη.

όσοι ασκούν τέχνες: Η εκτίμηση για τους τεχνίτες στην αρχαιότητα ήταν χαμηλή. Το γεγονός ότι έκαναν χειρωνακτική εργασία, και μάλιστα για άλλους, φαίνεται ότι

τους κατέτασσε όχι πολύ πιο πάνω από τους δούλους.

να δουλεύουν ... το μαλλί: Τυπική γυναικεία εργασία, που εξασφάλιζε τον απαραίτητο ρουχισμό για τα μέλη του οίκου. Βλ. Κείμενο 4, § 5

4 δούλες: Δούλες ή γυναίκες ειλωτών.

η τεκνοποιία: Ο βασικός προορισμός των γυναικών της Σπάρτης ήταν να γεννήσουν γερά παιδιά. Μετά τη γέννηση τα θήλαζαν ειδικές τροφοί.

να ασκούν το σώμα ... αγώνες δρόμου και δύναμης: Η σωματική άσκηση (όπως και η καλή διατροφή) υπηρετεί συγκεκριμένο στόχο: να γεννηθούν γερά παιδιά. Ασκούνταν κυρίως οι νέες (ή νεότερες) Σπαρτιάτισσες, οι οποίες, κατά τα λοιπά, ζούσαν ουσιαστικά στο

σπίτι, όπως και οι άλλες Ελληνίδες. Αθλητικοί αγώνες για γυναίκες ξέρουμε ότι γίνονταν στη Βραυρώνα (Αθήνα), στη Χίο και στην Ολυμπία. Το πλαίσιο φαίνεται ότι ήταν πάντα λατρευτικό. από δυο δυνατούς γονείς: Σύμφωνα με μια άποψη, που τη συναντάμε, μεταξύ άλλων, στον Αισχύλο και τον Αριστοτέλη, καθοριστικός για την αναπαραγωγή είναι ο ρόλος μόνο του άντρα –η γυναίκα είναι απλώς ο υποδοχέας. Άλλοι συγγραφείς αναγνωρίζουν ισότιμη συμμετοχή των δύο φύλων στην αναπαραγωγή.

Σπαρτιάτισσα(;) αθλήτρια σε φάση δρόμου ταχύτητας. Είναι γυμνόποδη, φορά κοντό χιτώνα που αφήνει ακάλυπτο τον δεξιό ώμο και το δεξιό στήθος και έχει λυμένα τα μαλλιά όπως οι αθλήτριες που έπαιρναν μέρος στο ειδικό για γυναίκες αγώνισμα του δρόμου στην Ολυμπία. Χάλκινο αγαλμάτιο, περ. 520-500 π.Χ. (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο.) [Αντιγραφή: Στ. Μπονάτσος

6 Επιπλέον, αφού έθεσε τέρμα στην πρακτική να παντρεύεται όποτε ήθελε ο κάθε άντρας, όρισε οι γάμοι να γίνονται, όταν τα σώματα βρίσκονται στην ακμή τους, επειδή πίστευε ότι

10 και αυτό βοηθάει να γεννιούνται γερά παιδιά. [...] Σχετικά

λοιπόν με την τεκνοποιία έλαβε αποφάσεις αντίθετες από τους άλλους· αν τώρα κατάφερε να εξασφαλίσει στη Σπάρτη άντρες που υπερέχουν και στο παράστημα και στη δύναμη, όποιος θέλει ας το εξετάσει.

21 Εγώ λοιπόν, αφού εξέθεσα τα σχετικά με την αναπαραγωγή, θέλω να αναφέρω συγκεκριμένα στοιχεία και για την εκπαίδευση των μεν και των δε. Από τους άλλους Έλληνες εκείνοι που ισχυρίζονται ότι εκπαιδεύουν άριστα τους γιους τους, από τη στιγμή που τα αγόρια αρχίζουν να καταλαβαίνουν με το καλό ό,τι τους λένε, ορίζουν αμέσως ειδικούς υπηρέτες παιδαγωγούς και αμέσως τα στέλνουν σε δασκάλους για να μάθουν γράμματα, μουσική και τα σχετικά με την άθληση στην παλαίστρα. Επιπλέον, κάνουν

απαλά τα πόδια των αγοριών με παπούτσια, ενώ εκθηλύνουν τα σώματά τους με τις αλλαγές των ιματίων· όσο για την τροφή, έχουν για μέτρο το στομάχι τους.

ΣΧΟΛΙΑ

6 στην ακμή: Για τους άντρες η ακμή τοποθετείται συνήθως γύρω στα 30· για τις γυναίκες τα πράγματα δεν είναι το ίδιο σαφή. Ποιητές και φιλόσοφοι συνιστούν οι γυναίκες να παντρεύονται ανάμεσα στα 16 και στα 20. Στη Σπάρτη οι γυναίκες πρέπει να παντρεύονταν γύρω στα 20 ή λίγο αργότερα. Στην υπόλοιπη Ελλάδα ο κανόνας ήταν να παντρεύονται αρκετά πιο μικρές, στα 14 ή ακόμη και στα 12.

2 1 των μεν και των δε: Των άλλων Ελλήνων και των Σπαρτιατών.

Η εκπαίδευση στις άλλες ελληνικές πόλεις, για την οποία, αν εξαιρέσουμε την Αθήνα, λίγα πράγματα γνωρίζουμε, δεν ήταν ενιαία. Ο Ξενοφών παραβλέπει τις διαφορές, επειδή αντιπαραθέτει τη Σπάρτη σε όλους τους άλλους Έλληνες.

Στην Αθήνα της κλασικής εποχής η εκπαίδευση δεν ήταν υποχρεωτική, ενώ η διάρκεια και η ποιότητά της εποίκιλλε ανάλογα με την κοινωνική και οικονομική θέση της οικογένειας. Δεν υπήρχαν δημόσια σχολεία· τα μαθήματα γίνονταν στο σπίτι του δασκάλου, η κοινωνική θέση του οποίου ήταν πολύ χαμηλή. Διδάσκονταν χωριστά τα αγόρια και χωριστά τα κορίτσια. Τα παιδιά μπορούσαν να παρακολουθούν ως κανονικοί μαθητές, όταν είχαν συμπληρώσει το έβδομο έτος της ηλικίας τους. Μάθαιναν να

γράφουν (γράμματα), να παίζουν τη λύρα (μουσικήν) και να γυμνάζονται στην παλαίστρα. Υπεύθυνος για τα γράμματα ήταν ο γραμματιστής, για τη μουσική ο κιθαριστής και για την άθληση ο παιδοτρίβης. **παιδαγωγούς:** Οι παιδαγωγοί ήταν δούλοι –σύμφωνα με μια πηγή, οι χειρότεροι δούλοι, αυτοί που δεν μπορούσαν να κάνουν οτιδήποτε άλλο. Βασικό τους καθήκον ήταν να συνοδεύουν τα παιδιά στο σπίτι του δασκάλου και στην παλαίστρα.

2 Ο Λυκούργος, αντί να ορίζει ιδιωτικά ο καθένας δούλους παιδαγωγούς, όρισε να έχει την ευθύνη γι' αυτούς ένας άνδρας από εκείνους που εκλέγονται στα ανώτατα αξιώματα –είναι αυτός που ονομάζεται και παιδονόμος· στον

συγκεκριμένο άνδρα έδωσε εξουσία να συγκεντρώνει τα αγόρια και να επιβάλλει σκληρή τιμωρία, αν διαπίστωνε ότι κάποιος φυγοπονεί. Έθεσε ακόμη στη διάθεσή του νέους που έφεραν μαστίγια, για να επιβάλλουν τιμωρία, εάν χρειαζόταν. Έτσι, υπάρχει εκεί και μεγάλος σεβασμός και μεγάλη πειθαρχία.

3 Αντί εξάλλου να κάνουν απαλά τα πόδια με παπούτσια, όρισε να σκληραγωγούνται περπατώντας ξυπόλυτοι, επειδή πίστευε ότι, αν ακολουθήσουν αυτή την τακτική, και πολύ πιο εύκολα θα ανεβαίνουν τις ανηφόρες και πολύ ασφαλέστερα θα κατεβαίνουν τις πλαγιές και ταχύτερα θα πηδήσουν και θα αναπηδήσουν και θα τρέξουν ξυπόλυτοι, αν έχουν ασκημένα πόδια, παρά φορώντας παπούτσια.

Ασπίδα που ανήκε στους Σπαρτιάτες που αιχμαλώτισαν οι Αθηναίοι στη Σφακτηρία (κοντά στην Πύλο), 425/424 π.Χ. (Αθήνα, Μουσείο Αρχαίας Αγοράς.)

ΣΧΟΛΙΑ

2 να συγκεντρώνει: Τα αγόρια ανατρέφονταν δημόσια.

νέους (αρχ. ἡβῶντες): Άνδρες μεταξύ 20 και 30 ετών που αποτελούσαν ιδιαίτερο τμήμα του σπαρτιατικού στρατού.

3 ξυπόλυτοι: Δεν είναι βέβαιο αν η ανυποδησία εξυπηρετούσε πράγματι τους συγκεκριμένους

**πρακτικούς στόχους ή αν αποτε-
λούσε κατάλοιπο παλαιότερης
μυητικής διαδικασίας, μιας
διαδικασίας δηλ. με την οποία τα
νέα μέλη εντάσσονταν στο σώμα
των ενηλίκων.**

4 Και αντί να εκθηλύνονται
αλλάζοντας ιμάτια, έκρινε ορθό να
συνηθίζουν να φορούν ένα ιμάτιο
όλο το χρόνο, επειδή πίστευε ότι

5 έτσι θα είναι προετοιμασμένοι
καλύτερα και για τα κρύα και για τις
ζέστες. Όσο για τροφή, όρισε να
συμμετέχει ο νέος άντρας στα
συσσίτια έχοντας τόση ώστε να μην
αισθάνεται ποτέ βάρος γιατί
παράφαγε, να μην του είναι όμως
άγνωστο τι θα πει να μην έχεις
χορτάσει. Το σκεπτικό του ήταν ότι
εκείνοι που εκπαιδεύονται έτσι

μπορέσουν ευκολότερα, αν χρειαστεί, να μοχθήσουν επιπλέον χωρίς τροφή, και ευκολότερα, αν τους δοθεί διαταγή, θα περάσουν περισσότερο χρόνο με την ίδια τροφή, ενώ θα χρειαστούν λιγότερο άλλη τροφή (εκτός από ψωμί), δεν θα έχουν πρόβλημα με κανένα φαγητό και θα ζουν έχοντας καλύτερη υγεία. Και για την απόκτηση ύψους πίστευε ότι βοηθάει περισσότερο η δίαιτα που

6 κάνει τα σώματα ψηλόλιγνα παρά αυτή που τους δίνει πλάτος με το φαγητό. Από την άλλη, για να μην υποφέρουν υπερβολικά από την πείνα, δεν τους άφησε ελεύθερους να παίρνουν ό,τι χρειάζονταν, χωρίς να ταλαιπωρηθούν, επέτρεψε ωστόσο να κλέβουν κάποια

7 πράγματα για να αντιμετωπίσουν την πείνα. Και ότι βέβαια

τους επέτρεψε να εξασφαλίζουν με ανορθόδοξα μέσα τροφή όχι επειδή δεν είχε τι να τους δώσει, νομίζω ότι δεν το αγνοεί κανείς· γιατί είναι φανερό ότι ένας που σκοπεύει να κλέψει πρέπει και τη νύχτα να ξαγρυπνά και την ημέρα να εξαπατά και να συμμετέχει σε ενέδρες. Και όποιος σκοπεύει να αφαιρέσει κάτι πρέπει να ετοιμάζει και κατασκόπους. Είναι λοιπόν φανερό ότι όρισε η εκπαίδευση σε όλα αυτά να είναι τέτοια, επειδή ήθελε να κάνει τα αγόρια πιο επινοητικά για την εξασφάλιση τροφής και πιο ικανά για τον πόλεμο.

ΣΧΟΛΙΑ

4 **ιμάτιο:** Γύρω στα 12 τα παιδιά των Σπαρτιατών έπαυαν να φορούν το χιτώνα και στο εξής φορούσαν

το ιμάτιο (το εξωτερικό ένδυμα), και μάλιστα το ίδιο χειμώνα καλοκαίρι.

5 να συμμετέχει ... έχοντας τόση (τροφή): Στη Σπάρτη υπήρχαν τα περίφημα συσσίτια, στα οποία έπαιρναν μέρος οι λεγόμενοι ὄμοιοι, δηλ. αυτοί που είχαν πλήρη πολιτικά δικαιώματα, συμμετείχαν στην εκπαίδευση (ἀγωγή) και στα συσσίτια και κατείχαν έκταση γης (κλήρον). Σε κάθε συσσίτιο συνέτρωγαν 15 άτομα. Καθένας από τους 15 συνεισέφερε το φαγητό του.

ο νέος άντρας (αρχ. ο εἶρην): Οι εἶρηνες πρέπει να ταυτίζονται με τους ἡβῶντας, τους άντρες μεταξύ 20 και 30.

ὑψους: Ο Πλούταρχος (46-120 μ.Χ.) αναφέρει ως ευεργετική συνέπεια

της λιτής διαίτας την αύξηση των σωμάτων σε ύψος.

6 να κλέβουν: Συνήθως έκλεβαν (από τα συσσίτια ή από τα χτήματα) το φαγητό της ημέρας. Σύμφωνα με μια μαρτυρία, έκλεβαν έπειτα από διαταγή του επικεφαλής νέου άντρα (του εΐρενος).

8 Κάποιος ίσως θα πει: Γιατί τότε, αν θεωρούσε πράγματι καλό το να κλέβουν, όρισε ως ποινή πολλά χτυπήματα για όποιον συλλαμβάνεται; Επειδή, λέω εγώ, και σε οτιδήποτε άλλο διδάσκουν οι άνθρωποι, τιμωρούν αυτόν που δεν το εκτελεί σωστά. Και εκείνοι λοιπόν τιμωρούν όσους συλλαμβάνονται,

9 επειδή δεν τα καταφέρνουν με το κλέψιμο. Και ενώ όρισε ότι αποτελεί τιμή να αρπάζουν όσο το

δυνατό περισσότερο τυριά από την Ορθία, επέβαλε σε άλλους να τους μαστιγώνουν, θέλοντας και με αυτό να δείξει ένα πράγμα, ότι μπορεί κάποιος να πονέσει λίγο χρόνο και να χαίρεται τη φήμη του για πολύ. Και σ' αυτή την περίπτωση αποδεικνύεται ότι, όπου απαιτείται ταχύτητα, ο νωθρός ωφελείται ελάχιστα, ενώ έχει πάμπολλα προβλήματα.

10 Για να μην υπάρξει εξάλλου περίπτωση, ακόμα και αν φύγει ο παιδονόμος, να βρεθούν τα αγόρια χωρίς κάποιο αξιωματούχο, έδωσε στον πολίτη που θα τύχει να είναι κάθε φορά παρών την εξουσία να διατάσσει τα αγόρια να κάνουν ό,τι θεωρεί καλό και να τα τιμωρεί, αν κάπου παρεκτρέπονταν. Με αυτή τη ρύθμιση πέτυχε να δείχνουν τα αγόρια και μεγαλύτερο σεβασμό·

γιατί τίποτα δεν σέβονται τόσο ούτε τα αγόρια ούτε οι άντρες

11 όσο τους αξιωματούχους. Και για να αποκλειστεί το ενδεχόμενο, ακόμα και αν συμβεί κάποτε να μην είναι παρών κανένας άντρας, να βρεθούν τα αγόρια, ακόμα και τότε, χωρίς κάποιο αξιωματούχο, όρισε να ασκεί εξουσία ο άριστος από τους νέους άντρες κάθε τμήματος· έτσι, εκεί τα αγόρια δεν είναι ποτέ χωρίς κάποιο αξιωματούχο.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

ΣΧΟΛΙΑ

9 από την Ορθία: Η Ορθία ήταν αρχικά ανεξάρτητη θεότητα. Από τον 6ο αι. π.Χ. ταυτίστηκε με την Άρτεμη, η οποία αργότερα λατρευόταν ως Άρτεμις Όρθια.

Το ιερό της βρισκόταν στη δυτική όχθη του Ευρώτα. Κάποια από τα αγόρια προσπαθούσαν να αρπάξουν όσο το δυνατό περισσότερα τυριά από τον βωμό ή το λατρευτικό άγαλμα της θεάς, όπου τα είχαν αφήσει ως προσφορές. Κάποια άλλα τα εμπόδιζαν με μαστίγια. Νικητής αναδεικνυόταν αυτός που κατάφερνε να αρπάξει περισσότερα τυριά. Η αρπαγή των τυριών πρέπει αρχικά να είχε μυητικό χαρακτήρα και να απέβλεπε στην ενσωμάτωση των νέων στην κοινωνία των ενηλίκων πολεμιστών. Κατά τους Ρωμαϊκούς Χρόνους η εκδήλωση εξελίχθηκε σε βάρβαρο θέαμα για επισκέπτες. Μερικές φορές τα αγόρια άφηναν πάνω στον βωμό την τελευταία τους πνοή από τα χτυπήματα.

11 κάθε τμήματος (αρχ. ἴλη): Η ἴλη ήταν ομάδα νέων ανδρών. Ίσως υπήρχαν τρεις ἴλες ανάλογα με την ηλικία, μία για τα μικρότερα αγόρια, μία για τους νέους έως τα 20 και μία για τους άντρες μεταξύ 20 και 30 ετών, τους λεγόμενους ἡβῶντας (= εἴρενας).

Πήλινο προσωπείο από το ιερό της Ορθίας, περ. 650-600 π.Χ. (Σπάρτη, Αρχαιολογικό Μουσείο.)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΑΣΚΗΣΕΙΣ – ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. α) Για καθένα από τα δύο κεφάλαια (1 «όσον αφορά αίφνης ... ας το εξετάσει» και 2 «εγώ λοιπόν... κάποιο αξιωματούχο») να γράψετε

ονομάζεται και παιδονόμος· στον υπόλοιπη Ελλάδα και τι στη Σπάρτη.

β) Στο πρώτο κεφάλαιο ο Ξενοφών αναφέρει συγκεκριμένες λεπτομέρειες του σπαρτιατικού τρόπου ζωής, κυρίως σχετικά με ένα θέμα. Για ποιο λόγο νομίζετε ότι επιμένει ιδιαίτερα σ' αυτό το θέμα;

2. Σύμφωνα με όσα λέει ο ιστορικός, ποιες είναι οι προϋποθέσεις για να γεννηθούν γερά παιδιά;

3. Για ποιο λόγο νομίζετε ότι οι άλλοι Έλληνες έδιναν στις κόρες τους λίγο ψωμί, λίγη τροφή και υπερβολικά νερωμένο κρασί;

Χάλκινη γυναικεία
κεφαλή από την Πέρινθο
της Θράκης, ίσως της
ελληνιστικής εποχής ή
των ρωμαϊκών χρόνων.
(Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό
Μουσείο.)

III – Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Η αρχαία Μακεδονία περιλάμβανε την Άνω και την Κάτω Μακεδονία. Σε γενικές γραμμές η Άνω αντιστοιχούσε στη σημερινή δυτική Μακεδονία, η Κάτω στην κεντρική. Για την ιστορία της περιοχής έως περίπου τα μέσα του 6ου αι. π.Χ. λίγα πράγματα γνωρίζουμε. Βέβαιο είναι ότι η Μακεδονία αναπτύχθηκε αρκετά βραδύτερα από ό,τι η υπόλοιπη Ελλάδα. Η οικονομία της βασιζόταν κυρίως στην κτηνοτροφία, στη γεωργία και στον ορυκτό της πλούτο, ενώ τα κυριότερα εξαγωγικά προϊόντα της ήταν η (απαραίτητη για τη ναυπήγηση ή την επισκευή πλοίων) ξυλεία και ο άργυρος.

Χρυσός στατήρας του Φιλίππου με παράσταση άρματος και νίκης. (Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο.)

Όσον αφορά τη μορφή του πολιτεύματος, είναι αξιοσημείωτο ότι στη Μακεδονία ήταν άγνωστη η ανεξάρτητη πόλη-κράτος. Την εξουσία ασκούσαν εκεί, ιδίως στην Άνω Μακεδονία, οι κατά τόπους ηγεμόνες. Η ανώτατη αρχή ήταν ο βασιλιάς των Μακεδόνων, ο οποίος είχε υπό τον έλεγχο του κυρίως την Κάτω Μακεδονία.

Από τα τέλη περίπου του 7ου αιώνα βασίλευε στη Μακεδονία η δυναστεία των Αργεαδών, παλαιότερα η δυναστεία των Τημενιδών, οι οποίοι, σύμφωνα με την παράδοση, κατάγονταν από τον Ηρακλή –ο Τήμενος ήταν

απόγονος του Ηρακλή και βασιλιάς του Άργους.

Στα τέλη του 6ου και στις αρχές του 5ου αιώνα (512-479 π.Χ.) η Μακεδονία υποχρεώθηκε να αναγνωρίσει την περσική κυριαρχία και να πληρώνει φόρο στους Πέρσες. Την εποχή των Περσικών Πολέμων ο βασιλιάς Αλέξανδρος Α΄ (494-454 π.Χ.), που αργότερα ονομάστηκε φιλέλληνα, αναγκάστηκε να στραφεί μαζί με τους Πέρσες κατά των Ελλήνων, φρόντισε όμως, πριν από τη μάχη στις Πλαταιές (479 π.Χ.), να αποκαλύψει στους Αθηναίους το σχέδιο για την επικείμενη επίθεση του Μαρδόνιου. Ο Αλέξανδρος είναι ο πρώτος Μακεδόνας βασιλιάς που έκοψε δικό του νόμισμα, που έγινε δεκτός στους Ολυμπιακούς Αγώνες, που εγκαινίασε τη συνήθεια την οποία ακολούθησαν

και ενίσχυσαν και οι διάδοχοί του να προσκαλούν στην αυλή τους μεγάλους ποιητές, στοχαστές ή καλλιτέχνες και, τέλος, ο πρώτος που αναμείχθηκε στα πράγματα της νότιας Ελλάδας.

Στα χρόνια που βασίλεψε ο γνωστός για τη διπλωματική του ευελιξία –κατ’ άλλους διαβόητος για την ασυνέπειά του (βλ. Κείμενο 2)– γιος του Αλεξάνδρου Περδίκκας Β΄ (περ. 450-414 π.Χ.), η Μακεδονία έγινε ισχυρή δύναμη και παράγοντας της ελληνικής πολιτικής.

Ο γιος και διάδοχος του Περδίκκα Αρχέλαος, στα 14 χρόνια της βασιλείας του (413-399 π.Χ.), έκανε, σύμφωνα με τον Θουκυδίδη, περισσότερα απ’ όσα οι οκτώ βασιλιάδες πριν απ’ αυτόν. Αναδιοργάνωσε τον στρατό, βελτίωσε τον οπλισμό, οχύρωσε θέσεις

στρατηγικής σημασίας, διάνοιξε δρόμους, οργάνωσε την Κάτω Μακεδονία κατά το πρότυπο των πόλεων-κρατών, μετέφερε την πρωτεύουσα από τις Αιγές (Βεργίνα) στην Πέλλα, ανέδειξε το Δίον σε κέντρο αθλητικών και μουσικών εκδηλώσεων, προσκάλεσε στην αυλή του, μεταξύ αρκετών άλλων, τον Ευριπίδη και το ζωγράφο Ζεύξη και σημείωσε επιτυχίες και έξω από τα σύνορα της Μακεδονίας.

Τα χρόνια μετά τον θάνατο του Αρχέλαου υπήρξαν ταραγμένα – μέσα σε έξι χρόνια ανέβηκαν στο θρόνο πέντε βασιλιάδες. Η αστάθεια αυτή αποδυνάμωσε τη Μακεδονία και επέτρεψε στους Ιλλυριούς και τους Δάρδανους, που κατοικούσαν στα δυτικά/βορειοδυτικά σύνορα της χώρας, να καταλάβουν μεγάλο μέρος της (392 π.Χ.). Ο τελευταίος

από τους βασιλιάδες αυτούς, ο Αμύντας Γ΄, ο πατέρας του Φιλίππου, παρέμεινε στον θρόνο 23 χρόνια (393-370 π.Χ.) και με «ευέλικτη» διπλωματική πολιτική και περιστασιακές συμμαχίες κατάφερε να εκδιώξει τους Ιλλυριούς και τους Δάρδανους και να αποκαταστήσει ως ένα βαθμό τη δύναμη και την ενότητα της Μακεδονίας.

Το 359 π.Χ., έπειτα από σύντομη παραμονή στο θρόνο των δύο αδελφών του και ενός σφετεριστή, έγινε βασιλιάς ένα πρόσωπο που έμελλε να αλλάξει τη ροή της ιστορίας, ο Φίλιππος Β΄. Η κατάσταση στη Μακεδονία ήταν τότε δραματική. Ο νεαρός βασιλιάς, αφού αναδιοργάνωσε το στρατό –κυρίως το «πεζικό»– και βελτίωσε τον οπλισμό του (μακεδονική φάλαγγα, σάρισσα), κατάφερε κατ' αρχάς

να εξουδετερώσει τους Ιλλυριούς και τους Δάρδανους. Στη συνέχεια κατέλαβε τη μια μετά την άλλη τις παραθαλάσσιες πόλεις της Μακεδονίας, οι οποίες έως τότε ελέγχονταν από τους Αθηναίους, και πέτυχε να διχάσει με την πολιτική του και τους ίδιους τους Αθηναίους. Το 336 π.Χ., όταν δολοφονήθηκε ο Φίλιππος, η Μακεδονία έφτανε ως τον Εύξεινο Πόντο, ενώ η νότια Ελλάδα είχε υποταχθεί στους Μακεδόνες.

Στο εσωτερικό της χώρας ριζοσπαστικές υπήρξαν οι παρεμβάσεις του Φιλίππου στην οικονομία. Οι Μακεδόνες, ιδιαίτερα στην Άνω Μακεδονία, ήταν ακόμα κυρίως κτηνοτρόφοι που μετακινούνταν για να εξασφαλίζουν τροφή για τα κοπάδια τους. Με αντιπλημμυρικά και αποστραγγιστικά έργα καθώς

**επίσης και με εκτεταμένες εκχερ-
σώσεις ο Φίλιππος δημιούργησε
τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη
της γεωργίας. Η μετατροπή των
κτηνοτρόφων σε αγρότες και η
επέκταση των συνόρων του
βασιλείου συνοδεύτηκαν από
μετακινήσεις πληθυσμών. Κυρίως η
θεαματική ανάπτυξη της γεωργίας
και η καλύτερη εκμετάλλευση του
ορυκτού πλούτου έκαναν, μετά τα
μέσα του αιώνα, το νόμισμα του
Φιλίππου, τους φιλίππειους, το
ισχυρότερο της Ευρώπης.**

**Την παράδοση των προκατόχων
του να προσκαλούν στην αυλή τους
ποιητές, στοχαστές και καλλιτέχνες
τη συνέχισε και ο Φίλιππος, ο
οποίος έδειχνε ιδιαίτερη αδυναμία
στο θέατρο.**

Χρυσοί στατήρες του Φιλίππου
και του Αλεξάνδρου. (Αθήνα,
Νομισματικό Μουσείο.)

9. — Οι Μακεδόνες

**ΑΡΡΙΑΝΟΣ, Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις
7, 9**

Ο ΒΙΟΣ Ο Φλάβιος Αρριανός γεννήθηκε στη Νικομήδεια της Βιθυνίας γύρω στο 95 μ.Χ. και πέθανε μετά το 170 μ.Χ. Καταγόταν από επιφανή οικογένεια και είχε ανάλογη παιδεία. Νέος ασχολήθηκε με τα κοινά και κατέλαβε διάφορα αξιώματα που τον έφεραν σε όλες σχεδόν τις επαρχίες της

ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Αργότερα αποσύρθηκε στην Αθήνα και ασχολήθηκε κυρίως με τη συγγραφή.

ΤΟ ΕΡΓΟ Το συγγραφικό έργο του Αρριανού παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία. Περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, την καταγραφή των φιλοσοφικών παραδόσεων του δασκάλου του Επίκτητου (Διατριβαί), έργα όπως ο Περίπλους Ευξείνου Πόντου, που μοιάζουν με υπηρεσιακές αναφορές από την εποχή που υπηρετούσε ως αξιωματούχος της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, όπως επίσης ιστορικά συγγράμματα. Το πιο γνωστό και το πιο σημαντικό από τα ιστορικά του συγγράμματα είναι η Άλεξάνδρου Ανάβασις (7 βιβλία). Με πρότυπο την Κύρου Ανάβαση του Ξενοφώντα, ο οποίος αποτελεί γενικότερα πρότυπο

για τον Αρριανό, ο ιστορικός γράφει για την εκστρατεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Με το έργο αυτό θέλησε να δώσει για τον Αλέξανδρο εικόνα απαλλαγμένη από τις κάθε λογής υπερβολές και τις μυθιστορηματικού τύπου παραμορφώσεις άλλων παλαιότερων παρόμοιων έργων.

ΤΟ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ Το απόσπασμα που ακολουθεί προέρχεται από λόγο που εκφώνησε ο Αλέξανδρος το θέρος του 324 π.Χ. στην πόλη Ώπη (στις όχθες του Τίγρη). Τότε είχε ζητήσει από τους παλαίμαχους Μακεδόνες να επιστρέψουν στην πατρίδα, στασίασαν όμως όλοι οι Μακεδόνες και ζήτησαν να τους στείλει όλους πίσω. Ο Αλέξανδρος, αφού έδωσε διαταγή να συλληφθούν και να εκτελεστούν οι

πρωταίτιοι, απευθύνεται στους υπόλοιπους Μακεδόνες και, με την ευκαιρία αυτή, τους υπενθυμίζει πώς ζούσαν πριν από τον Φίλιππο και πώς ο Φίλιππος και ο ίδιος ο Αλέξανδρος άλλαξαν τα πάντα. Μετά τον λόγο, οι Μακεδόνες μεταπείστηκαν και δέχτηκαν την πρότασή του.

Ο Πλούτων.

Λεπτομέρεια από την τοιχογραφία του τάφου «της Περσεφόνης», Βεργίνα, μέσα 4ου αι. π.Χ.

ΚΕΙΜΕΝΟ

9 1 Θα εκφωνήσω αυτόν τον λόγο, Μακεδόνες, όχι για να σας αποτρέψω από την απόφασή σας

να γυρίσετε στην πατρίδα –από την πλευρά μου, είστε ελεύθεροι να πάτε όπου θέλετε–, αλλά για να καταλάβετε πώς φερόμαστε εμείς και πώς φέρεστε εσείς τη στιγμή **2** που φεύγετε. Θα αρχίσω το λόγο μου, όπως άλλωστε αρμόζει, από τον πατέρα μου, τον Φίλιππο. Ο Φίλιππος σας πήρε περιπλανώμενους και πένητες –φορώντας προβιές βοσκούσατε οι πιο πολλοί λίγα πρόβατα πάνω στα βουνά και πολεμούσατε γι’ αυτά χωρίς επιτυχία με τους Ιλλυριούς και τους Τριβαλλούς και με τους όμορους Θράκες· αντί για προβιές σας έδωσε να φοράτε χλαμύδες, σας κατέβασε από τα βουνά στους κάμπους, σας κατέστησε αξιόμαχους απέναντι στους γείτονές σας βαρβάρους, ώστε να στηρίζετε για τη σωτηρία σας όχι πια στις οχυρές

τοποθεσίες αλλά στη γενναιότητά
σας, σας έκανε κατοίκους πόλεων
3 και οργάνωσε τη ζωή σας με
σωστούς νόμους και ανάλογα
έθιμα. Από δούλους και υπηκόους
σας μετέτρεψε σε κυρίους των
ίδιων εκείνων βαρβάρων, στο έλεος
των οποίων ήσασταν προηγουμέ-
νως εσείς οι ίδιοι και τα υπάρχοντά
σας· προσάρτησε το μεγαλύτερο
μέρος της Θράκης στη Μακεδονία
και αφού κατέλαβε τις καίριες
θέσεις πλάι στη θάλασσα, άνοιξε
4 για τη χώρα το εμπόριο·

ΣΧΟΛΙΑ

2 τους Ιλλυριούς: Μη ελληνικά
φύλα που κατοικούσαν στα δυτικά
σύνορα της Μακεδονίας. Ο
Φίλιππος τους νίκησε το 358 π.Χ.

τους Τριβαλλούς: Ένα από τα θρακικά φύλα που ζούσε κυρίως σε περιοχές της σημερινής δυτικής Βουλγαρίας.

χλαμύδες: Η χλαμύδα ήταν κοντό εξωτερικό ένδυμα (μανδύας).

3 προσάρτησε ... της Θράκης: Το 342 π.Χ. ολόκληρη η Θράκη ήταν μακεδονική.

τις καίριες θέσεις πλάι στη θάλασα: Πόλεις όπως η Αμφίπολη (κοντά στις εκβολές του Στρυμόνα), η Πύδνα και η Μεθώνη (νότια από τις εκβολές του Αλιάκμονα), η Ποτείδαια και η Όλυνθος (Χαλκιδική). Ο Φίλιππος τις κατέλαβε στη δεκαετία 357-348 π.Χ. Προηγουμένως τις κατείχαν οι Αθηναίοι.

στα μεταλλεία: Στα δυτικά του Στρυμόνα και βορειότερα από τη λίμνη Βόλβη καθώς επίσης και

στην περιοχή του Παγγαίου (κοντά στους Φιλίππους) υπήρχαν και αργύρου, τα οποία αποτελούσαν μεταλλεία σιδήρου, χαλκού, χρυσού την κύρια πηγή πλούτου για τους Μακεδόνες.

4 κατέστησε ασφαλή την εργασία στα μεταλλεία· σας έκανε κυρίους των Θεσσαλών, μπροστά στους οποίους παλαιότερα πεθαίνατε από τον φόβο· ταπείνωσε τους Φωκείς και έκανε την πρόσβασή σας στην Ελλάδα από στενή και δύσκολη πλατιά και εύκολη. Τους Αθηναίους και τους Θηβαίους, που πάντα караδοκούσαν για να επιτεθούν στη Μακεδονία, τους ταπείνωσε – στο μεταξύ και με τη δική μας συνδρομή– σε τέτοιο βαθμό ώστε, αντί να καταβάλλουμε φόρους

στους Αθηναίους και να δεχόμαστε διαταγές από τους Θηβαίους, να είμαστε αντιστρόφως εμείς εκείνοι που εγγυώνται την ασφάλειά τους.

5 Αφού κατέβηκε στην Πελοπόννησο, διευθέτησε και τα εκεί και αφού αναδείχτηκε αρχηγός με απεριόριστη εξουσία ολόκληρης της υπόλοιπης Ελλάδας για την εκστρατεία εναντίον των Περσών, εξασφάλισε αυτή τη δόξα όχι τόσο στον εαυτό του όσο στο κοινό των Μακεδόνων.

6 Αυτά είναι εκείνα που πρόσφερε σε εσάς ο πατέρας μου, καθ' εαυτά κρινόμενα μεγάλα, μικρά ωστόσο συγκρινόμενα με τα δικά μας. Εγώ κληρονόμησα από τον πατέρα μου λίγα χρυσά και ασημένια κύπελα, βρήκα στα θησαυροφυλάκια καλά καλά ούτε εξήντα τάλαντα, ενώ οι

οφειλές από δάνεια που είχε συνάψει ο Φίλιππος ανέρχονταν περίπου στα πεντακόσια τάλαντα· αφού δανείστηκα ο ίδιος επιπλέον άλλα οκτακόσια τάλαντα, ξεκινώντας από τη χώρα που δεν ήταν σε θέση να θρέψει ούτε εσάς τους ίδιους, **7** άνοιξα αμέσως σε εσάς τα στενά του Ελλησπόντου, ενώ τότε είχαν οι Πέρσες την κυριαρχία στη θάλασσα.

ΣΧΟΛΙΑ

4 τους Φωκείς: Ο Φίλιππος συνέτριψε τους Φωκείς το 353 π.Χ. κοντά στις Παγασές.
τους Αθηναίους και τους Θηβαίους: Στη μάχη της Χαιρώνειας, το 338 π.Χ. Αποφασιστική για την έκβαση της μάχης ήταν η

συμμετοχή του ιππικού με αρχηγό τον Αλέξανδρο.

διαταγές από τους Θηβαίους: Ο ίδιος ο Φίλιππος είχε μείνει παλαιότερα τρία χρόνια όμηρος στη Θήβα (368-365 π.Χ.).

5 κατέβηκε στην Πελοπόννησο: Το 337 π.Χ. στο Συνέδριο της Κορίνθου, στο οποίο συμμετείχαν οι ελληνικές πόλεις εκτός από τη Σπάρτη, ο Φίλιππος αναγορεύτηκε στρατηγός με απεριόριστη εξουσία (στρατηγός αὐτοκράτωρ) για την πανελλήνια εκστρατεία εναντίον των Περσών.

6 τα στενά του Ελλησπόντου: Ήδη ο Φίλιππος, το 336 π.Χ., είχε στείλει 10.000 άντρες στη Μικρά Ασία με αρχηγούς τον Παρμενίωνα και τον Άτταλο.

Λεπτομέρεια από τη ζωγραφική διακόσμηση του τάφου του Λύσωνος και του Καλλικλέους στα Λευκάδια (αρχαία Μίεζα), κοντά στη Νάουσα, περ. 300-250 π.Χ.

7 Αφού νίκησα με το ιππικό τους σατράπες του Δαρείου, πρόσθεσα στην επικράτειά σας ολόκληρη την Ιωνία και ολόκληρη την Αιολίδα και τις δύο Φρυγίες και τη Λυδία και κατέλαβα τη Μίλητο έπειτα από πολιορκία. Όλες οι άλλες χώρες προσχώρησαν οικειοθελώς' μετά

8 την προσχώρηση, τις έδωσα σε εσάς για να τις εκμεταλλευτείτε. Όλα τα αγαθά της Αιγύπτου και της Κυρήνης, που τα απέκτησα αμαχητί, φθάνουν σε εσάς· η Κοίλη Συρία και η Παλαιστίνη και η Μεσοποταμία είναι δικές σας κτήσεις· η Βαβυλώνα και τα Βάκτρα και τα Σούσα δικά σας· τα πλούτη των Λυδών και οι θησαυροί των Περσών και τα αγαθά των Ινδών **9** και η έξω θάλασσα δικά σας· εσείς είστε σατράπες, εσείς στρατηγοί, εσείς ταξίαρχοι. Γιατί τι απομένει σε εμένα προσωπικά, έπειτα από αυτούς τους κόππους, εκτός από αυτή την πορφύρα και αυτό το διάδημα; Δεν έχω ατομικά τίποτα ούτε μπορεί να αναφέρει κάποιος δικούς μου θησαυρούς, εκτός από αυτά που ανήκουν σε εσάς ή που φυλάσσονται για σας.

Άλλωστε, δεν υπάρχει λόγος να φυλάω ατομικά θησαυρούς, τη στιγμή που τρώω την ίδια τροφή με εσάς και κοιμάμαι όπως και εσείς, αν και έχω την εντύπωση ότι δεν τρώω καν την ίδια τροφή με εκείνους από εσάς που ζουν μέσα στη χλιδή. Και γνωρίζω ότι ξαγρυπνώ για σας, για να μπορείτε εσείς να κοιμάστε.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

ΣΧΟΛΙΑ

7 **νίκησα ... τους σατράπες του Δαρείου: Στη μάχη του Γρανικού, τον Μάιο του 334 π.Χ. (Οι σατράπες ήταν Πέρσες διοικητές των επαρχιών [=σατραπειών]).**

τις δύο Φρυγίες: Τη Μικρή Φρυγία (στον βορρά) και τη Μεγάλη (στον νότο).

τη Μίλητο: Το 334 π.Χ.

8 **της Αιγύπτου και της Κυρήνης:**
Την Αίγυπτο την παρέδωσε στον Αλέξανδρο ο σατράπης της Μαζάκης, το θέρος του 332 π.Χ. Στη συνέχεια παραδόθηκε και η Κυρήνη.

η Κοίλη Συρία: Η περιοχή ανάμεσα στις οροσειρές του Λιβάνου και του Αντιλιβάνου.

η Βαβυλώνα και τα Βάκτρα και τα Σούσα: Οι τρεις σημαντικότερες πόλεις στην επικράτεια του Αλεξάνδρου.

τα πλούτη των Λυδών: Η Λυδία ήταν γνωστή για τα αμύθητα πλούτη της. Βασιλιάς της Λυδίας

ήταν παλαιότερα ο γνωστός
Κροίσος.

η έξω θάλασσα: Η Ερυθρά
θάλασσα και ο Ινδικός Ωκεανός.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΑΣΚΗΣΕΙΣ – ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- 1.** Για ποιο λόγο οι Μακεδόνες, πριν από τον Φίλιππο, ζούσαν πάνω στα βουνά;
- 2.** Τι προσέφερε στους Μακεδόνες ο Φίλιππος, σύμφωνα με όσα λέει ο Αλέξανδρος;
- 3.** Σε τι διαφέρουν τα επιτεύγματα του Αλεξάνδρου από τα επιτεύγματα του Φιλίππου;
- 4.** Οι μαθητές, χωρισμένοι σε ομάδες, αναλαμβάνουν να συγκροτήσουν φάκελο για τον Αλέξανδρο, αξιοποιώντας τις

σχετικές γνώσεις που ενδεχομένως έχουν από άλλα μαθήματα (Ιστορία, Νεοελληνική λογοτεχνία, Εικαστικά). Ο φάκελος θα μπορούσε ενδεικτικώς να περιλαμβάνει:

- α) βασικές πληροφορίες για το βίο και το έργο του Αλεξάνδρου,
- β) εικαστικό υλικό και γ) στοιχεία για τον Αλέξανδρο στη λογοτεχνία.

Ασημένια οινοχόη από τον τάφο του Φιλίππου με ανάγλυφη παράσταση κεφαλής σατύρου στη βάση της λαβής. (Βεργίνα, Αρχαιολογικό Μουσείο.)

IV. – Η ΘΗΒΑ

Συναρπαστική είναι η ιστορία της μυθικής Θήβας, η οποία αντανακλά πιθανώς τη σπουδαιότητα της πόλης κατά τους Μυκηναϊκούς Χρόνους. Την ακρόπολή της, την Καδμεία, την ίδρυσε, λέει, ο Κάδμος, ο γιος του Αγήνορα, που έφτασε εδώ από τη Φοινίκη, αναζητώντας την αδερφή του, την Ευρώπη, που την είχε απαγάγει ο Δίας. Στον χώρο της μετέπειτα Καδμείας, ο Κάδμος σκότωσε τον ιερό δράκοντα, έσπειρε τα δόντια του και από αυτά ξεπετάχτηκαν άντρες γιγαντόσωμοι, οι Σπαρτοί, που αλληλοεξοντώθηκαν. Επέζησαν μόνο πέντε. Από αυτούς τους πέντε

κατάγονταν, σύμφωνα με την παράδοση, τα αριστοκρατικά γένη της Θήβας.

Την πόλη της Θήβας την έχτισαν τα αδέρφια Αμφίων και Ζήθος. Ο Αμφίων, σαν άλλος Ορφέας, έπαιζε, λέει η παράδοση, τη λύρα και οι κυκλώπριοι λίθοι, μαγεμένοι από τη μουσική του, σηκώνονταν και πήγαιναν και συναρμόζονταν για να χτιστεί η επτάπτυλη Θήβα. Επτά πολεμάρχιοι, που ξεκίνησαν από το Άργος, προσπάθησαν να την εκπορθήσουν, αλλά έπεσαν νεκροί μπροστά στις πύλες. Αυτό που δεν κατάφεραν οι Επτά το κατάφεραν οι γιοι τους, οι Επίγονοι. Πολύστιχα επικά ποιήματα, όπως η Θηβαΐδα και οι Επίγονοι, εξιστορούσαν αυτούς τους αγώνες και

εξυμνούσαν τα κατορθώματα των ηρώων.*

Στη Θήβα, σύμφωνα με τον μύθο, γεννήθηκε ο Ηρακλής, ο Πενθέας, ο Οιδίπους και ο γοητευτικότερος θεός του ελληνικού πανθέου, ο Διόνυσος. Εδώ διαδραματίζονται μύθοι που προσέφεραν το υλικό για μερικές από τις συγκλονιστικότερες τραγωδίες, όπως είναι ο Οιδίπους Τύραννος του Σοφοκλή ή οι Βάκχες του Ευριπίδη.

Η ιστορική Θήβα στη διάρκεια του 6ου αι. π.Χ., έπειτα από μακροχρόνιους αγώνες, αναδείχθηκε σε ηγετική δύναμη στη Βοιωτία.

* Ό,τι είναι η Ιλιάδα για το Ίλιον [= την Τροία] είναι, τηρουμένων των αναλογιών, η Θηβαϊίδα για τη Θήβα.

**Τον καιρό των Περσικών Πολέμων
οι Θηβαίοι συμπαράταχθηκαν
αρχικά με τους υπόλοιπους
Έλληνες, αργότερα όμως
συνεργάστηκαν με τους Πέρσες
(Μήδους) και πολέμησαν στο
πλευρό τους στη μάχη των
Πλαταιών (479 π.Χ.). Από τότε τους
συνόδευε το στίγμα του μηδισμού.**

**Πομπή γυναικών που θρηνούν, δύο
άρματα αντιμέτωπα: Ταφική λάρνακα
από την Τανάγρα, 13ος αι. π.Χ.
(Θήβα, Αρχαιολογικό Μουσείο.)**

Στα χρόνια της αντιπαράθεσης της Αθήνας με τη Σπάρτη, οι Θηβαίοι ήταν σύμμαχοι των Σπαρτιατών. Το 431 π.Χ. η αιφνιδιαστική απόπειρα των Θηβαίων να καταλάβουν τις Πλαταιές, που παραδοσιακά ήταν σύμμαχοι των Αθηναίων, σήμανε την έναρξη του Πελοποννησιακού Πολέμου. Λίγο αργότερα, οι Θηβαίοι και οι Πελοποννήσιοι πολιορκήσαν επί δύο και πλέον χρόνια τις Πλαταιές (429-427 π.Χ.) και αφού ανάγκασαν τους υπερασπιστές της πόλης να παραδοθούν, τους καταδίκασαν όλους σε θάνατο, έπειτα από μια παρωδία δίκης. Μετά την ήττα της Αθήνας από τη Σπάρτη (404 π.Χ.), οι Θηβαίοι (μαζί με τους Κορίνθιους) ζήτησαν από τους Σπαρτιάτες – ευτυχώς χωρίς να εισακουστούν– να καταστρέψουν την Αθήνα.

Μέσα στη γενικότερη ρευστότητα και τις εφήμερες συμμαχίες στις αρχές του 4ου αιώνα, οι Θηβαίοι εμφανίστηκαν ως τρίτη δύναμη δίπλα στην Αθήνα και τη Σπάρτη. Στη δεκαετία 371-362 π.Χ., με τις νίκες που πέτυχαν εναντίον των Σπαρτιατών στα Λεύκτρα (371 π.Χ.) και στη Μαντίνεια (362 π.Χ.), έφτασαν στο απόγειο της δύναμής τους και έγιναν η ισχυρότερη χερσαία δύναμη στην Ελλάδα. Στην αποφασιστικής σημασίας μάχη στη Χαιρώνεια (338 π.Χ.), στην οποία οι Μακεδόνες του Φιλίππου νίκησαν τις συνασπισμένες πόλεις της νότιας Ελλάδας, οι Θηβαίοι πολέμησαν γενναία και είχαν βαρύτατες απώλειες (Ιερός Λόχος). Τρία χρόνια αργότερα, όταν κυκλοφόρησε η φήμη ότι ο Αλέξανδρος σκοτώθηκε, οι Θηβαίοι εξεγέρθηκαν, αλλά

τιμωρήθηκαν σκληρά από τον Αλέξανδρο. Η πόλη, με εξαίρεση τα ιερά και το σπίτι του Πινδάρου, ισοπεδώθηκε, ενώ οι κάτοικοι που επέζησαν πουλήθηκαν δούλοι. Κανένας Θηβαίος, αναφέρει ένας ιστορικός, δεν εθεάθη να παρακαλεί τους Μακεδόνες να του χαρίσουν τη ζωή.

Ότι οι Θηβαίοι ήταν γενναίοι μαχητές το αναφέρουν διάφορες πηγές. Το γεγονός ότι Θηβαίος ήταν ο μεγάλος Πίνδαρος αποδεικνύει ότι η πόλη δεν έβγαζε μόνο μαχητές. Υπενθυμίζουμε ακόμη ότι από τη Βοιωτία, στην οποία βρίσκονται τα ποιητικά βουνά Κιθαιρώνας και Ελικώνας (η έδρα των Μουσών), καταγόταν ο Ησίοδος.

Κυνήγι αιγών και ταύρων.
(Βλ. τη λεζάντα στη σελ. 62.)

10. — Η Θήβα και οι Θηβαίοι

**ΗΡΑΚΛΕΙΔΗΣ Ο ΚΡΙΤΙΚΟΣ (Ή
ΚΡΗΤΙΚΟΣ), Περί τῶν ἐν Ἑλλάδι
πόλεων 1,12-21**

Ο ΒΙΟΣ – ΤΟ ΕΡΓΟ Ο Ηρακλείδης είναι περιηγητής που έζησε τον 3ο αι. π.Χ. Έγραψε το έργο Περί τῶν ἐν Ἑλλάδι πόλεων, στο οποίο περιγράφει ένα ταξίδι στην κεντρική και βόρεια Ελλάδα. Σώζονται αποσπάσματα που αναφέρονται στην Αττική, στη Βοιωτία, στην

Εύβοια και στη Θεσσαλία. Η περιγραφή κάθε πόλης είναι λίγο πολύ στερεότυπη.

ΚΕΙΜΕΝΟ

12 Από εδώ μέχρι τη Θήβα είναι 80 στάδια. Ο δρόμος είναι όλος ομαλός και επίπεδος. Η πόλη βρίσκεται στο κέντρο της χώρας των Βοιωτών και έχει περίμετρο 70 στάδια. Είναι όλη επίπεδη, το σχήμα της είναι στρογγυλό και το χρώμα του εδάφους μαύρο. Είναι πόλη παλαιά, έχει όμως νέα ρυμοτομία, επειδή, όπως διδάσκει η ιστορία, ισοπεδώθηκε ήδη τρεις φορές εξαιτίας της προκλητικότητας και της υπεροψίας των κατοίκων.

13 Τρέφει έξοχα άλογα, είναι πλημμυρισμένη στα νερά,

καταπράσινη και με εύφορους γηλόφους και έχει τα περισσότερα κηπευτικά από όλες τις πόλεις της Ελλάδας. Γιατί τη διασχίζουν και δύο ποτάμια, τα οποία ποτίζουν όλο τον κάμπο που απλώνεται κάτω από την πόλη. Κατεβαίνει επίσης νερό και από την Καδμεία, το οποίο μεταφέρεται υπογείως με σωλήνες, που τους κατασκεύασε, όπως λένε, προ αμνημονεύτων χρόνων ο Κάδμος.

14 Έτσι λοιπόν είναι η πόλη. Οι κάτοικοι έχουν υψηλό φρόνημα και είναι αξιοθαύμαστοι για την αισιοδοξία τους σε όλες τις περιστάσεις του βίου· είναι παράτολμοι, βάνουσοι και υπερόπτες· ανελέητοι και αδιάφοροι απέναντι σε κάθε ξένο και ντόπιο και περιφρονητές κάθε έννοιας δικαίου.

ΣΧΟΛΙΑ

12 από εδώ: Από τις Πλαταιές, στην περιγραφή των οποίων ο Ηρακλείδης έχει αφιερώσει την προηγούμενη παράγραφο.

80 στάδια: Περίπου 15 χλμ. (1 στάδιο = περ. 185 μέτρα).

τρεις φορές: Δύο φορές κατά τη μυθική εποχή και μία από τον Αλέξανδρο (335 π.Χ.). Την πρώτη φορά κατέστρεψαν τη Θήβα οι Επίγονοι, οι γιοί των Επτά που είχαν εκστρατεύσει εναντίον της πόλης βοηθώντας τον εξόριστο γιο του Οιδίποδα Πολυνείκη. Τη δεύτερη καταστράφηκε από τους Πελασγούς, την εποχή του Τρωικού πολέμου. Μετά την ισοπέδωση της από τον Αλέξανδρο (335 π.Χ.), η πόλη ανοικοδομήθηκε από τον

Κάσσανδρο 20 χρόνια αργότερα (316/15 π.Χ.).

13 **έξοχα άλογα:** Η Θήβα χαρακτηρίζεται από ποιητές εΰιππος και ίπποτρόφος. Παρόμοιοι χαρακτηρισμοί δεν είναι σπάνιοι σε εγκώμια πόλεων. Τα πολλά και καλά άλογα μαρτυρούν πλούτο.

δύο ποτάμια: Η Δίρκη και ο Ισμηνός. Ήταν το «έμβλημα» της Θήβας. Ο Ευριπίδης την αποκαλεί διπόταμον.

14 Αρκετά από τα χαρακτηριστικά των Θηβαίων που αναφέρονται από τον Ηρακλείδη άλλοι συγγραφείς τα αποδίδουν σε όλους τους Βοιωτούς. Η αντίληψη που επικρατούσε για τους Βοιωτούς ήταν ότι γενικά καλλιεργούσαν το σώμα –ασχολούνταν πολύ με τη γυμναστική και ήταν γενναίοι

πολεμιστές—, αλλά παραμελούσαν το πνεύμα και δεν είχαν τις καλύτερες σχέσεις με τον λόγο (§ 15).

15 Τις αμφισβητήσεις στις μεταξύ τους συναλλαγές δεν συναντιούνται να τις συζητήσουν, αλλά καταφεύγουν στην αλόγιστη βία της πυγμής, μεταφέροντας έτσι στην απονομή της δικαιοσύνης τις βιαιοπραγίες μεταξύ των αθλητών στους αθλητικούς αγώνες.

16 Γι' αυτό και οι δικαστικές υποθέσεις εισάγονται εκεί για εκδίκαση τουλάχιστον έπειτα από τριάντα χρόνια. Γιατί όποιος κάνει νύξη για κάτι τέτοιο ενώπιον του λαού και δεν εγκαταλείπει πάραυτα τη Βοιωτία, αλλά παραμένει έστω και ελάχιστο χρόνο στην πόλη,

παρακολουθείται αμέσως μετά νύχτα από εκείνους που δεν θέλουν να ολοκληρωθούν οι δίκες και τιμωρείται με βίαιο θάνατο. Φόνοι εκεί γίνονται για ασήμαντες αφορμές.

17 Έτσι λοιπόν είναι οι άντρες. Κυκλοφορούν πάντως ανάμεσά τους κάποιοι αξιόλογοι, με υψηλό φρόνημα, άξιοι κάθε φιλίας. Οι γυναίκες τους από την άλλη, στο ύψος, στο περπάτημα και στην κίνηση είναι οι πιο χαριτωμένες και οι πιο κομψές γυναίκες της Ελλάδας. Το επιβεβαιώνει και ο Σοφοκλής:

Μου μιλάς για τη Θήβα, τις επτάστομες πύλες, που εκεί μονάχα γεννούν οι θνητές θεούς.

ΣΧΟΛΙΑ

15 τις βιαιοπραγίες ... των αθλητών: Βλ. σελ. 94 κε.

16 τριάντα χρόνια: Παρόμοια εικόνα για την απονομή δικαιοσύνης στη Θήβα, στις αρχές του 2ου αι. π.Χ., δίνει και ο Πολύβιος –κάνει λόγο για 25 χρόνια καθυστέρηση, την οποία χρεώνει στους άρχοντες.

17 στο ύψος: Το στερεότυπο της ωραίας γυναίκας απαιτεί να είναι ψηλή, όπως επίσης να έχει ξανθά μαλλιά (§ 19).

στο περπάτημα: Το κόσμιο βάδισμα –των γυναικών και των ανδρών – εγκωμιάζεται συχνά.

μου μιλάς ... θεούς: Απόσπασμα από άγνωστη τραγωδία του Σοφοκλή,

επτάστομες: Η μυθική Θήβα είχε επτά πύλες.

γεννούν οι θνητές θεούς: Στη Θήβα η Σεμέλη, η μία από τις τέσσερις κόρες του Κάδμου, γέννησε τον Διόνυσο και η Αλκμήνη, η γυναίκα του βασιλιά Αμφιτρύωνα, τον (ημίθεο) Ηρακλή. Πατέρας και των δύο ήταν ο Δίας.

Σκηνή πυγμαχίας.
Ο τρίποδας
(στο κέντρο)
συμβολίζει τον
αγώνα ή ήταν το
έπαθλο.

Μελανόμορφος κώνθαρος από την Τανάγρα, γύρω στα μέσα του 6ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

18 Τα ιμάτιά τους καλύπτουν με τέτοιο τρόπο το κεφάλι, ώστε να δίνεται η εντύπωση ότι όλο το πρόσωπο είναι σκεπασμένο με προσωπίδα. Γιατί μόνο τα μάτια διακρίνονται –τα υπόλοιπα μέρη του προσώπου καλύπτονται από τα ιμάτια. Όλες τους φορούν λευκά ιμάτια.

19 Τα μαλλιά τους είναι ξανθά, δεμένα προς τα πάνω μέχρι την κορυφή. Αυτό οι ντόπιοι το λένε λαμπαδίτσα. Τα παπούτσια τους είναι απλά, όχι ψηλά, πορφυρού χρώματος και με χαμηλή σόλα, ενώ έχουν τόσες θηλιές για γορδόνια ώστε να φαίνονται τα πόδια σχεδόν γυμνά.

20 Στις συναναστροφές τους δεν είναι εντελώς Βοιωτές, αλλά πιο πολύ Σικυώνιες. Η φωνή τους είναι χαριτωμένη, ενώ των ανδρών είναι άχαρη και βαθιά.

21 Για να περνάει κανείς το καλοκαίρι η πόλη προσφέρεται άριστα. Γιατί έχει πολλά και κρύα νερά και κήπους. Είναι επίσης ευάερη, έχει καταπράσινη θέα, πολλά φρούτα και αφθονία προϊόντων του καλοκαιριού. Δεν έχει ξύλα και δεν προσφέρεται καθόλου για να περάσει κανείς τον χειμώνα, εξαιτίας και των ποταμών και των ανέμων. Γιατί χιονίζει και έχει πολλή λάσπη.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

ΣΧΟΛΙΑ

18 τα ιμάτια: Το ιμάτιο ήταν το εξωτερικό ένδυμα. Με το πάνω μέρος του οι Θηβαίες κάλυπταν το κεφάλι και μεγάλο μέρος του προσώπου.

19 **λαμπαδίτσα** (αρχ. λαμπάδιον): Το σχήμα της κόμμωσης έμοιαζε με μικρή λαμπάδα. Σήμερα χρησιμοποιούμε με παρόμοιο τρόπο τη λέξη «κοκκοράκι».

20 Οι αρχαίοι Βοιωτοί (άντρες και γυναίκες) δεν φημίζονταν για τους λεπτούς τρόπους τους. Για τις γυναίκες της Σικυώνας δεν γνωρίζουμε τίποτα συγκεκριμένο.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΑΣΚΗΣΕΙΣ – ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Όπως αναφέρεται στο εισαγωγικό σημείωμα, η περιγραφή κάθε πόλης από τον Ηρακλείδη είναι λίγο πολύ στερεότυπη. Αν θεωρήσουμε την περιγραφή της Θήβας αντιπροσωπευτική, ποια είναι τα επιμέρους θέματα τα οποία

πρέπει να επανέρχονται λίγο πολύ σταθερά και σε περιγραφές άλλων πόλεων;

2. Να επισημάνετε μια βασική διαφορά των πληροφοριών που αναφέρονται στις γυναίκες σε σχέση με τις πληροφορίες που αφορούν τους άντρες.

3. Με βάση τις πληροφορίες του Ηρακλείδη, να περιγράψετε όσο γίνεται ακριβέστερα την εξωτερική εμφάνιση μιας Θηβαίας, με στόχο να βοηθήσετε κάποιον –ενδεχομένως κάποιο συμμαθητή σας– που θα ήθελε να αποδώσει ζωγραφικά την εικόνα της.

Αγαλμάτιο νεαρής
γυναίκας από την
Τανάγρα (Ταναγραΐας),
τέλος 4ου αι. π.Χ.
(Βερολίνο, Staatliche
Museen) [Αντιγραφή:
Στ. Μπονάτσος]

V.– Η ΚΟΡΙΝΘΟΣ

**οὐ παντός ἀνδρός ἐς Κόρινθον
ἐσθ' ὁ πλοῦς.
Αρχαία παροιμία**

Η Κόρινθος ήταν στην αρχαιότητα η μεγαλύτερη ελληνική πόλη μετά την Αθήνα. Ήδη κατά τους αρχαϊκούς χρόνους (8ος-6ος αι.) γνώρισε μεγάλη ακμή, η οποία ευνοήθηκε από τη μοναδική γεωγραφική της θέση και την πολιτική σταθερότητα –κάπου 200 χρόνια κράτησε η αριστοκρατική διακυβέρνηση της Κορίνθου από τους Βακχιάδες και περισσότερο από 60 η τυραννίδα των Κυψελιδών (7ος/6ος αι.). Η ίδρυση πολλών και

κάποτε σημαντικότερων αποικιών, όπως ήταν η Κέρκυρα και οι Συρακούσες, η σφύζουσα μεταλλοτεχνία και αγγειοπλαστική, που τα προϊόντα τους ήταν περιζήτητα στις αγορές, το ανθηρό εμπόριο, η πρώιμη κοπή νομισμάτων και τα μοναδικά αφιερώματα στους Δελφούς και στην Ολυμπία μαρτυρούν τον πλούτο και τη δύναμη της πόλης την εποχή αυτή.

Από τον 6ο αιώνα και έπειτα, η αλματώδης ανάπτυξη της γειτονικής Αθήνας, ιδιαίτερα μάλιστα σε τομείς στους οποίους η Κόρινθος είχε παλαιότερα το μονοπώλιο (αγγειοπλαστική), έπληξε αισθητά την Κόρινθο, ωστόσο η πόλη δεν έπαψε και κατά τον 5ο αιώνα να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο. Όταν η Ελλάδα χωρίστηκε σε δύο στρατόπεδα με επικεφαλής τους

(ολιγαρχικούς) Σπαρτιάτες και τους (δημοκρατικούς) Αθηναίους, οι Κορίνθιοι βρέθηκαν με την πλευρά των Σπαρτιατών και αποτελούσαν την ισχυρότερη ναυτική δύναμη της Πελοποννησιακής Συμμαχίας. Λίγο πριν από την έναρξη του Πελοποννησιακού Πολέμου (431-404 π.Χ.), όταν οι Σπαρτιάτες κάλεσαν τους συμμάχους τους στη Σπάρτη για να διαβουλευτούν, οι Κορίνθιοι, οι οποίοι επέλεξαν να μιλήσουν τελευταίοι, τάχθηκαν αποφασιστικά υπέρ του πολέμου. Στο στόμα των Κορινθίων πρέσβων, που αντιπαραβάλλουν τους Αθηναίους με τους Σπαρτιάτες, βάζει ο Θουκυδίδης καίριες παρατηρήσεις τόσο για τη σπαρτιατική διστακτικότητα και εσωστρέφεια όσο και κυρίως για τον αχαλίνωτο αθηναϊκό επεκτατισμό. Μετά την ήττα της Αθήνας

Πήλινη κεφαλή Αφροδίτης με διάδημα, περ. 300 π.Χ. (Αρχαία Κόρινθος, Αρχαιολογικό Μουσείο.)

από τη Σπάρτη (404 π.Χ.), οι Κορίνθιοι (μαζί με τους Θηβαίους) ζήτησαν από τους Σπαρτιάτες να καταστρέψουν την Αθήνα, εκείνοι όμως –προς τιμήν τους– αρνήθηκαν.

Στις επόμενες δεκαετίες, μέσα στη γενικότερη αστάθεια που επικράτησε, η Κόρινθος, η οποία κάποια στιγμή έχασε προσωρινά την ανεξαρτησία της και ενώθηκε με

το Άργος, συμμαχούσε πότε με τους Αθηναίους, πότε με τους Σπαρτιάτες και πότε με τους Θηβαίους. Μετά τη νίκη του Φιλίππου στη Χαιρώνεια (338 π.Χ.), η Κόρινθος, όπως και οι άλλες πόλεις της νότιας Ελλάδας, υποτάχθηκε στους Μακεδόνες και αργότερα, ανάλογα με τα μέτωπα των διαδόχων, βρέθηκε συχνά σε πόλεμο. Γύρω στα μέσα του 2ου αιώνα έμελλε να γίνει η τελευταία εστία αντίστασης στους Ρωμαίους. Το 146 π.Χ. ο Λεύκιος Μόμμιος κατέλαβε την πόλη. Η σκληρότητα που έδειξε υπήρξε πρωτοφανής: Οι κάτοικοι εκτελέστηκαν ή πουλήθηκαν δούλοι, η πόλη ισοπεδώθηκε και μέρος της γης των Κορινθίων δόθηκε στη Σικυώνα. Έναν αιώνα αργότερα, η πόλη ανοικοδομήθηκε από τον Καίσαρα, ο οποίος

εγκατέστησε εκεί απελεύθερους και βετεράνους. Το 50/51 μ.Χ. πέρασε από την Κόρινθο ο Απόστολος Παύλος.

Η αρχαία Κόρινθος πρέπει να ήταν μια πόλη ξεχωριστή, σχεδόν μοναδική. Το βασικό της πλεονέκτημα ήταν η θέση της σε ένα σταυροδρόμι όπου ο βορράς συναντούσε τον νότο και η δύση την ανατολή. Εκεί συνέρχονταν εκτάκτως οι Έλληνες σε κρίσιμες στιγμές για να λάβουν αποφάσεις. Στα δυο λιμάνια της, τις Κεγχρεές από την πλευρά του Σαρωνικού και το Λέχαιο από την πλευρά του Κορινθιακού, έφταναν τα πλοία που έρχονταν φορτωμένα από την ανατολή και από τη δύση, για να μεταφερθούν δια ξηράς στην άλλη πλευρά (δίολκος) και να αποφύγουν τον επικίνδυνο περίπλου της

Πελοποννήσου, ενώ ο Ισθμός λειτουργούσε ως πύλη για όσους ταξίδευαν δια ξηράς από και προς την Πελοπόννησο. Όλη αυτή η κίνηση έφερνε στην πόλη πλούτο, αφθονία αγαθών και πολλούς ξένους, που έδιναν κοσμοπολίτικο χαρακτήρα.

Η Κόρινθος είχε τη φήμη πόλης των ηδονών και των απολαύσεων. Από εκεί καταγόταν η θρυλική εταίρα Λαΐδα, εκεί έζησε στα νιάτα της η γνωστή εταίρα του 4ου αιώνα Νέαιρα, ενώ, σύμφωνα με τον Στράβωνα, χίλιες εταίρες ήταν αφιερωμένες στο ιερό της Αφροδίτης. Πλήθη ανδρών, κυρίως ναυτικών, συνέρρεαν στην Κόρινθο και ξόδευαν ό,τι είχαν και δεν είχαν. Ού παντός άνδρός ές Κόρινθον έσθ' ό πλοῦς, έλεγε μια παροιμία,

αλλά φαίνεται πως λίγοι της έδιναν σημασία.

Εκτός από τα συνηθισμένα και τα καθημερινά, το μεγάλο γεγονός για την Κόρινθο ήταν τα Ίσθμια, οι πανελλήνιοι αγώνες που διεξάγονταν κάθε δεύτερο χρόνο στο τέμενος του Ποσειδώνα στον Ισθμό και που από μερικούς μελετητές θεωρούνται οι σημαντικότεροι πανελλήνιοι αγώνες μετά τους Ολυμπιακούς.

Έρωτας. Πήλινο ειδώλιο
ελληνιστικής εποχής. (Αρχαία
Κόρινθος, Αρχαιολογικό Μουσείο.)

11. – Η Κόρινθος μετά την καταστροφή

ΣΤΡΑΒΩΝ, Γεωγραφικά 8, 6, 23

Ο ΒΙΟΣ Ο Στράβων γεννήθηκε το 64/63 π.Χ. στην Αμάσεια του Πόντου. Καταγόταν από μια πολύ γνωστή οικογένεια και έλαβε την εκπαίδευση που άρμοζε στην καταγωγή του. Ταξίδεψε σε πολλά μέρη και στις τρεις ηπείρους. Το 44 π.Χ. επισκέφτηκε πρώτη φορά τη Ρώμη, στην οποία ουσιαστικά εγκαταστάθηκε από το 29 π.Χ. Ο θάνατός του τοποθετείται μετά το 23 μ.Χ.

ΤΟ ΕΡΓΟ Φιλοδοξώντας να συνεχίσει την εξιστόρηση του Πολύβιου (περ. 200-118 π.Χ.), ο Στράβων έγραψε αρχικά ένα ιστορικό έργο, από το οποίο

σώζονται μόνο αποσπάσματα. Είναι γνωστός κυρίως για το έργο του Γεωγραφικά, για τη σύνταξη του οποίου απαιτήθηκε εργασία χρόνων (συγκέντρωση υλικού, επεξεργασία, αναθεωρήσεις). Στα 17 βιβλία των Γεωγραφικών περιγράφεται το μεγαλύτερο μέρος του γνωστού τότε κόσμου. Τα βιβλία 8-10 αναφέρονται στην ηπειρωτική Ελλάδα και στα νησιά του Ιονίου και του Αιγαίου Πελάγους.

ΤΟ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ Στα κεφάλαια πριν από το ανθολογούμενο απόσπασμα δίνονται ενδιαφέρουσες πληροφορίες για την πόλη της Κορίνθου, από την οποία ο Στράβων πέρασε το 29 π.Χ. Στο ίδιο το απόσπασμα περιγράφεται μια συγκλονιστική σκηνή από την καταστροφή της πόλης (146 π.Χ.)

και γίνεται λόγος για την εκτεταμένη σύληση των τάφων από τους απελευθέρους που εγκατέστησε στην πόλη ο Καίσαρ μετά την ανοικοδόμησή της (πριν από το 44 π.Χ.).

ΚΕΙΜΕΝΟ

1 Όταν οι Κορίνθιοι ήταν υποταγμένοι στον Φίλιππο, όχι μόνο συμμερίζονταν τα φιλόδοξα σχέδιά του αλλά και προσωπικά αντιμετώπιζαν τους Ρωμαίους τόσο υπεροπτικά, ώστε κάποιοι απ' αυτούς είχαν το θράσος, όταν οι Ρωμαίοι πρέσβεις περνούσαν έξω από τα σπίτια τους, να τους περιλούσουν με ακαθαρσίες. Γι' αυτά και για άλλα που έκαναν

5 τιμωρήθηκαν τελικά πολύ σύντομα: Αφού οι Ρωμαίοι έστειλαν αξιόλογη στρατιωτική δύναμη, και η

ίδια η Κόρινθος ισοπεδώθηκε από τον Λεύκιο Μόμμιο και οι υπόλοιπες περιοχές έως τη Μακεδονία υποτάχθηκαν στους Ρωμαίους, ενώ το μεγαλύτερο μέρος της χώρας των Κορινθίων το πήραν οι Σικυώνιοι. Ο Πολύβιος, που περιγράφει με δραματικό τρόπο τα σχετικά με την άλωση, αναφέρεται και στην αδιαφορία των στρατιωτών για τα έργα τέχνης και **10** για τα αφιερώματα. Λέει συγκεκριμένα ότι είδε ο ίδιος πίνακες ριγμένους στο έδαφος και τους στρατιώτες να παίζουν απάνω πεσσούς. Από τους πίνακες αυτούς αναφέρει ονομαστικά τον Διόνυσο του Αριστείδη –μερικοί λένε ότι γι' αυτόν ειπώθηκε το «δεν συγκρίνεται με τον Διόνυσο»– και τον Ηρακλή που υποφέρει από τον χιτώνα της Δηιάνειρας. Αυτόν εμείς

δεν τον είδαμε, τον Διόνυσο όμως,
έξοχο έργο, τον βλέπαμε
αφιερωμένο στον ναό

15 της Δήμητρας στη Ρώμη.

ΣΧΟΛΙΑ

1 στον Φίλιππο: Πρόκειται για τον βασιλιά της Μακεδονίας Φίλιππο Ε΄, ο οποίος παρέμεινε στον θρόνο πάνω από 40 χρόνια (221-179 π.Χ.). Ο Φίλιππος είχε φιλόδοξα σχέδια και βρέθηκε επανειλημμένα αντιμέτωπος με τους Ρωμαίους, φτάνοντας μάλιστα να συμμαχήσει με τον άσπονδο εχθρό τους, τον Αννίβα.

8 Ο Πολύβιος: Ο γνωστός ιστορικός από τη Μεγαλόπολη (περ. 200-118 π.Χ.). Χάρη στη μεσολάβησή του οι Ρωμαίοι έδειξαν κάποια επιείκεια μετά την καταστροφή της Κορίνθου, όταν

ένα σώμα δέκα ανδρών ανέλαβε να οργανώσει τα πράγματα στην πόλη.

11 να παίζουν απάνω πεσσούς: Πεσσοί ονομάζονταν τα ωοειδή πετραδάκια (σαν βότσαλα) με τα οποία έπαιζαν ένα παιχνίδι πάνω σε επίπεδη επιφάνεια, αλλά και το ίδιο το παιχνίδι.

12 του Αριστείδη: Ο Αριστείδης ήταν ζωγράφος από την Θήβα (4ος αι. π.Χ.).

«δεν συγκρίνεται με τον Διόνυσο» (αρχ. οὐδέν πρὸς τὸν Διόνυσον): Το απόφθεγμα μόνο εδώ χρησιμοποιείται με αυτή τη σημασία. Κανονικά σημαίνει «αυτό δεν έχει σχέση με τον Διόνυσο». Όπως αναφέρεται, αρχικά το έλεγαν, όταν οι δραματικοί ποιητές άρχισαν να γράφουν έργα που

το θέμα τους δεν προερχόταν, όπως στην αρχή, από τους μύθους τους σχετικούς με τον Διόνυσο.

13 τον Ηρακλή ... Δηιάνειρας: Η Δηιάνειρα, η γυναίκα του Ηρακλή, έστειλε στον άντρα της τον συγκεκριμένο χιτώνα, πιστεύοντας, όπως της είχαν πει, ότι έχει ένα μαγικό φίλτρο που θα τον ξαναφέρει κοντά της. Τελικά αποδείχθηκε ότι το υποτιθέμενο φίλτρο ήταν δηλητήριο. Όταν ο Ηρακλής φόρεσε τον χιτώνα, βρήκε μαρτυρικό θάνατο.

14 στον ναό της Δήμητρας στη Ρώμη: Ο ναός κάηκε το 31 π.Χ.

Παράσταση χορού εφήβων(;) με συνοδεία αυλού. Ο κορυφαίος εκτελεί χορευτικό άλμα, ενώ άλλοι έξι περιμένουν, ανά δύο, τη σειρά τους. Κορινθιακός αρύβαλλος, περ. 580-575 π.Χ. (Αρχαία Κόρινθος, Αρχαιολογικό Μουσείο.)

15 (Όταν πυρπολήθηκε ο ναός, χάθηκε πρόσφατα και ο πίνακας). Και από τα άλλα αφιερώματα στη Ρώμη σχεδόν τα περισσότερα και τα καλύτερα προέρχονται από εδώ· μερικά τα πήραν και οι πόλεις γύρω από τη Ρώμη. Γιατί καθώς ο Μόμμιος ήταν, όπως λένε, πιο πολύ γενναιόδωρος παρά φιλότεχνος, έδινε χωρίς πολλά πολλά σε όσους

του ζητούσαν. Όταν ο Λεύκολλος έφτιαξε το ιερό της Ευτυχίας και μια στοά, ζήτησε

20 να χρησιμοποιήσει τα αγάλματα που είχε ο Μόμμιος, για να διακοσμήσει το ιερό έως την τελετή της καθιερώσεως και ύστερα να τα επιστρέψει· τελικά δεν τα επέστρεψε αλλά τα αφιέρωσε στο ιερό, προτρέποντας τον Μόμμιο να τα πάρει, αν θέλει. Εκείνος αντιμετώπισε το θέμα με ηρεμία, επειδή δεν τον ένοιαζε καθόλου· έτσι, εγκωμιάζαν περισσότερο αυτόν παρά εκείνον που τα είχε αφιερώσει.

25 Αφού η Κόρινθος έμεινε μεγάλο διάστημα ερημωμένη, ανοικοδομήθηκε λόγω της θέσης της από τον Καίσαρα τον θεό, που έστειλε μεγάλο αριθμό εποίκων, οι οποίοι προέρχονταν από τους απελεύθερους. Αυτοί, απομακρύνοντας τα

συντρίμμια και ανασκάπτοντας τους τάφους, εύρισκαν πάμπολλα έργα κεραμικής τέχνης και πολλά χάλκινα σκεύη. Εντυπωσιασμένοι από την εργασία, δεν άφησαν τάφο που να μην τον ερευνήσουν· έτσι, **30** αφού εξασφάλισαν μεγάλα αποθέματα τέτοιων αντικειμένων, τα ακριβοπουλούσαν και γέμισαν από Νεκροκορίνθια τη Ρώμη –έτσι έλεγαν αυτά που είχαν αφαιρέσει από τους τάφους, κυρίως τα πήλινα. Στην αρχή εκτιμούσαν τα πήλινα πάρα πολύ, όσο και τα χάλκινα των κορινθιακών εργαστηρίων· αργότερα υποχώρησε ο ζήλος, και επειδή εξαντλήθηκαν τα πήλινα και επειδή τα πιο πολλά ήταν άτεχνα. **35** Η πόλη λοιπόν των Κορινθίων υπήρξε πάντα μεγάλη και πλούσια και έβγαλε πολλούς σπουδαίους άντρες και στην πολιτική και στις

τέχνες που ασκούν οι χειροτέχνες – κυρίως εδώ και στη Σικυώνα γνώρισε μεγάλη ακμή και η ζωγραφική και η γλυπτική και όλη η τέτοιου τύπου παραγωγή.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

ΣΧΟΛΙΑ

19 ο Λεύκολλος: Πρόκειται για τον Λεύκιο Λικίνιο Λεύκολλο, τον ύπατο του έτους 151 π.Χ. Είναι γνωστός κυρίως από τους πολέμους που διεξήγαγε στη ρωμαϊκή επαρχία της Ισπανίας, της οποίας ήταν διοικητής. Αργότερα ίδρυσε τον ναό της Ευτυχίας (της καλής τύχης). Η καθιέρωση του ναού έγινε το 142 π.Χ.

21 τελετή της καθιερώσεως: Τελετή ανάλογη με τα δικά μας θυρανοίξια (εγκαίνια ναού).

25 έμεινε μεγάλο διάστημα
ερημωμένη: Περίπου έναν αιώνα
(146-;44 π.Χ.).

από τον Καίσαρα τον θεό:
Πρόκειται για τον γνωστό Γάιο
Ιούλιο Καίσαρα (100-44 π.Χ.).

27 από τους απελεύθερους:
Δούλοι στους οποίους οι κύριοί
τους είχαν χαρίσει την ελευθερία.
Ήταν Ρωμαίοι πολίτες, είχαν όμως
περιορισμένα δικαιώματα και
δεσμεύσεις απέναντι στους
παλαιούς κυρίους των.

32 τα χάλκινα των κορινθιακών
εργαστηρίων: Οι τέχνες (πρωτί-
στως η αγγειοπλαστική και η
μεταλλοτεχνία) γνώρισαν τη
μέγιστη ακμή στην Κόρινθο κατά
την αρχαϊκή εποχή, έως τα μέσα
του 6ου αι. π.Χ.

36 στην πολιτική: Ο Στράβων έχει πιθανώς στον νου του, μεταξύ άλλων, και πρόσωπα όπως οι τύραννοι του 6ου αιώνα Κύψελος και Περίανδρος.

37 στη Σικυώνα: Η Σικυώνα υπήρξε σπουδαίο καλλιτεχνικό κέντρο, κυρίως κατά την αρχαϊκή εποχή και κατά τον 4ο αι. π.Χ. Από εδώ καταγόταν ο Λύσιππος, ο σημαντικότερος γλύπτης της Πελοποννήσου τον 4ο αιώνα.

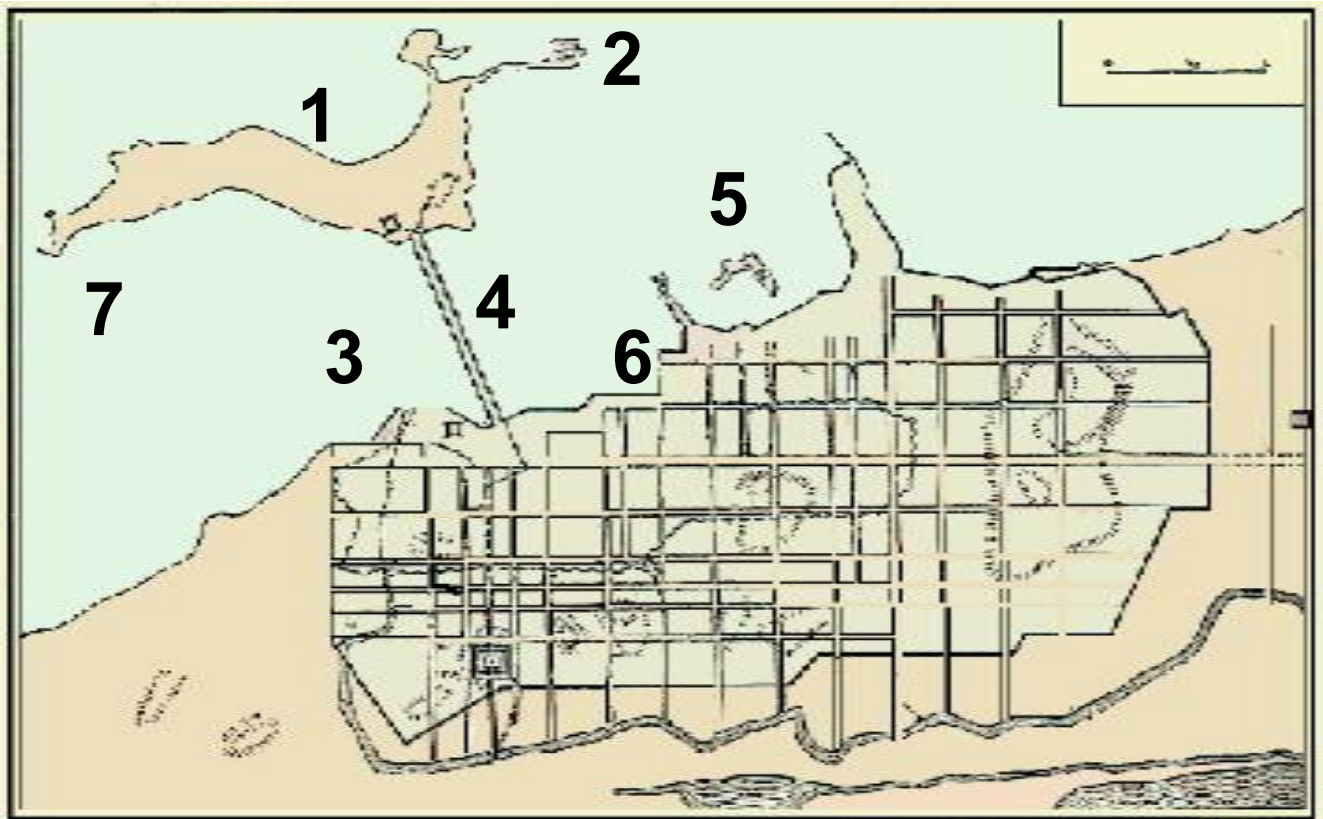
Παράσταση φούρνου γεμάτου με αγγεία. Κορινθιακή πήλινη πλάκα, αρχές 6ου αι. π.Χ.
[Αντιγραφή: Στ. Μπονάτσος]

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΑΣΚΗΣΕΙΣ – ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- 1.** Πού αποδίδει ο Στράβων την καταστροφή της Κορίνθου;
- 2.** Ποιες από τις συμπεριφορές που περιγράφονται στο απόσπασμα θα χαρακτηρίζατε ακραίες ή ασυνήθιστες;
- 3.** Ο Μακρυγιάννης στα **Απομνημονεύματα** αναφέρει επεισόδιο με μαχητές του που ήθελαν να πουλήσουν δύο αρχαία αγάλματα. Αναζητήστε το κείμενο και δείτε ποια ήταν η αντίδραση του ίδιου του Μακρυγιάννη. Συγκρίνετέ την με την αντίδραση του Μόμμιου, όταν δεν του επεστράφησαν τα έργα τέχνης που είχε δανείσει.

VI. – Η ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ

Κάτοψη της Αλεξάνδρειας.

1. Το νησί Φάρος.	5. Ο Μέγας λιμένας.
2. Ο Φάρος της Αλεξάνδρειας.	6. Το Μουσείο.
3. Το λιμάνι του Εύνοστου.	7. Ο ναός του Ποσειδώνα.
4. Το Έπταστάδιον	

“σαν που ταιριάζει σε που αξιώθηκες μια τέτοια πόλη”.

Κ. Π. Καβάφης

Η Αλεξάνδρεια ιδρύθηκε από τον Αλέξανδρο το 331 π.Χ., μετά την κατάκτηση της Αιγύπτου. Το 304 π.Χ. ο στρατηγός του Αλεξάνδρου Πτολεμαίος, ο ιδρυτής της δυναστείας των Λαγιδών (από το όνομα του πατέρα του Λάγου) και μετέπειτα Πτολεμαίος Α΄ ο Σωτήρ, την έκανε πρωτεύουσα του βασιλείου της Αιγύπτου, το οποίο καταλύθηκε από τους Ρωμαίους το 30 π.Χ. (κατάληψη της Αλεξάνδρειας από τον Αύγουστο, αυτοκτονία της Κλεοπάτρας).

Η πόλη αποτελούνταν από πέντε τμήματα και, σύμφωνα με το αρχιτεκτονικό της σχέδιο, χωριζόταν σε οικοδομικά τετράγωνα με κάθετους

και οριζόντιους δρόμους. Ένας λιμενοβραχίονας μήκους περ. 1200 μ. (Έπταστάδιον) τη συνέδεε με το νησάκι Φάρος και έτσι σχηματίζονταν εκατέρωθεν δύο λιμάνια. Στο ανατολικό άκρο του νησιού ανεγέρθηκε το 279 π.Χ. ο Φάρος της Αλεξάνδρειας, ένα από τα Επτά Θαύματα του αρχαίου κόσμου. Περίλαμπρα οικοδομήματα, όπως τα ανάκτορα, το Μουσείο (χώρος αφιερωμένος στις Μούσες, κάτι σαν ερευνητικό κέντρο), η περίφημη Βιβλιοθήκη, ο ναός του Ποσειδώνα, το Σεράπειο (τέμενος του θεού Σάραπη), ο τάφος του Αλεξάνδρου, το γυμνάσιο, το θέατρο κ.ά., έδιναν στην πόλη τη μεγαλοπρέπεια που ταίριαζε στην πρωτεύουσα των όχι ιδιαίτερος μετριοφρόνων Λαγιδών. Με βασικό πρότυπο την Αθήνα, η Αλεξάνδρεια ήταν οργανωμένη –

χωρίς όμως και να είναι στην ουσία πλήρως— ως αυτόνομη ελληνική πόλη με δήμους, ενδεχομένως με εκκλησία του δήμου και βουλή, με αιρετούς άρχοντες, με δικό της νόμισμα και δικούς της νόμους και με το δικαίωμα του πολίτη κληρονομικό. Οι κάτοικοι, που υπολογίζονται στα χρόνια του Αυγούστου γύρω στο 1.000.000, ήταν κυρίως Έλληνες, Αιγύπτιοι και Εβραίοι. Την εποχή της ρωμαιοκρατίας οι Αλεξανδρινοί ήταν γνωστοί για τα αντιρωμαϊκά τους φρονήματα και τις συχνές εξεγέρσεις.

Η Αλεξάνδρεια έφτασε στο απόγειο της ακμής της στο α΄ μισό του 3ου αι. π.Χ., παρέμεινε όμως πάντα στη μακραίωνη ιστορία της μια πόλη που ασκούσε ιδιαίτερη γοητεία. Χτισμένη στο κέντρο, όπως πίστευαν, της οικουμένης,

εξελίχτηκε γρήγορα στο μεγαλύτερο εμπορικό κόμβο της Μεσογείου, που αποτελούσε τον τελικό προορισμό για τα πλοία που έρχονταν φορτωμένα με πολύτιμη πραμάτεια από την Αραβία ή την Ινδία. Το εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο ήταν η βασική πηγή πλούτου για την Αλεξάνδρεια, ενώ τα πλήθη των επισκεπτών που έφταναν εκεί ακόμα και από απομακρυσμένες περιοχές όπως η Αιθιοπία ή η Ινδία έδιναν στην πόλη χαρακτήρα πραγματικά κοσμοπολίτικο. Οι Αλεξανδρινοί αγαπούσαν ιδιαίτερα τις γιορτές, τις αρματοδρομίες και τη μουσική.

Εκτός από μια πόλη συναρπαστική, η Αλεξάνδρεια ήταν και το σπουδαιότερο πνευματικό κέντρο της ελληνιστικής εποχής. Επίκεντρο αυτής της πνευματικής άνθησης υπήρξε το μοναδικό στο

είδος του Μουσείου, όπου έκαναν τις μελέτες τους επιφανείς λόγιοι και κορυφαίοι εκπρόσωποι των θετικών επιστημών, και η Βιβλιοθήκη, που έφτασε κάποτε να αριθμεί 900.000 τόμους και ευτύχησε να έχει ως διευθυντές όχι μόνο σημαντικούς λογίους αλλά και πρωτοπόρους ποιητές.

12. — Οι Αλεξανδρινοί

ΔΙΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ,
Πρός Ἀλεξανδρείς 35-37 & 39-42

Ο ΒΙΟΣ Ο Δίων γεννήθηκε στην Προύσα της Βιθυνίας γύρω στο 40 μ.Χ. (ή λίγο αργότερα) και πέθανε γύρω στο 120 μ.Χ. Έζησε κυρίως στην ιδιαίτερη πατρίδα του, στην Ελλάδα και στη Ρώμη. Το 82 μ.Χ. ο αυτοκράτορας Δομιτιανός (81-96

μ.Χ.) τον εξόρισε από την Ιταλία και από την ιδιαίτερη πατρίδα του, πιθανώς επειδή συνδεόταν με κάποιον που περιέπεσε σε δυσμένεια. Αποκαταστάθηκε από τους διαδόχους του Δομιτιανού. Τα δύσκολα χρόνια της εξορίας φαίνεται ότι επηρέασαν τις απόψεις του.

ΤΟ ΕΡΓΟ Με το όνομα του Δίωνα έφτασαν σε εμάς 80 λόγοι, κάποιοι όμως από αυτούς δεν είναι γνήσιοι. Ο πιο γνωστός είναι ο **Εύβοϊκός**, ένα εγκώμιο της απλής ζωής στην ύπαιθρο, η οποία αντιπαραβάλλεται στη ζωή στην πόλη. Αξιόλογος θεωρείται και ο **Πρός Ἀλεξανδρείς**. Ο Δίων ανήκει στον τύπο του (συχνά περιοδεύοντος) ρήτορα και σοφιστή. Τα πρότυπά του ήταν οι μεγάλοι της κλασικής εποχής, ενώ έχει επηρεαστεί από τα διδάγματα

των Στωικών. Διέπρεψε στην εποχή του ως ρήτορας. Για την ευγλωττία του επυμνάστηκε από τον 3ο αιώνα Χρυσόστομος.

Ο ΛΟΓΟΣ – ΤΟ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ Κατά το μεγαλύτερο μέρος ο λόγος Πρὸς Ἀλεξανδρεῖς, που πιθανῶς εκφωνήθηκε το αποσπασμα το 72 μ.Χ. στο θέατρο της Αλεξάνδρειας, είναι ένα δριμύ «κατηγορώ» κατά των Αλεξανδρινών. Ο ρήτορας καυτηριάζει το πάθος τους για το «θέατρο» και το «στάδιο». Βασική του διαπίστωση: Οι Αλεξανδρινοί, ενώ γενικά φέρονται απολύτως «φυσιολογικά», όταν μπαίνουν στο θέατρο ή το στάδιο, γίνονται ἄλλοι ἄνθρωποι. Παρεμπιπτόντως δίνονται ενδιαφέρουσες πληροφορίες για την πόλη της Αλεξάνδρειας και ἄλλα θέματα.

ΚΕΙΜΕΝΟ

35 Το συγκεκριμένο τώρα θέμα, για το οποίο άρχισα να μιλάω, δείτε πόσο σημαντικό είναι. Το πώς τρώει ο καθένας σας στην ιδιωτική του ζωή ή πώς κοιμάται ή πώς ρυθμίζει τα του οίκου του δεν είναι οπωσδήποτε γνωστό· το πώς όμως συμπεριφέρεστε ως θεατές και πώς αντιδράτε εκεί το γνωρίζουν όλοι οι Έλληνες και οι βάρβαροι. Ο λόγος είναι ότι η πόλη σας υπερέχει κατά πολύ ως προς το μέγεθος και τη θέση και σαφώς

36 κατατάσσεται δεύτερη ανάμεσα στις πόλεις που βρίσκονται κάτω από τον ήλιο. Γιατί και η Αίγυπτος, ένα τόσο μεγάλο έθνος, είναι σώμα της πόλης σας –καλύτερα: προέκτασή της– και η ιδιαίτερη φύση του ποταμού, σε σύγκριση με

όλους τους άλλους, είναι ανώτερη από κάθε περιγραφή και ως προς τα παράδοξα που συνδέονται μ' αυτόν και ως προς την ωφελιμότητά του· επιπλέον, και σε όλη τη θάλασσα από την πλευρά μας έχετε το μονοπώλιο της ναυσιπλοΐας, χάρη στα ωραία λιμάνια και στο μέγεθος του στόλου και στην αφθονία και την προσφορά των προϊόντων που παράγονται οπουδήποτε, και στην έξω θάλασσα, που βρίσκεται πέρα από σας, έχετε τον έλεγχο, τόσο στην Ερυθρά Θάλασσα όσο και στον Ινδικό Ωκεανό, που το όνομά τους δύσκολα το άκουε κανείς παλαιότερα. Έτσι, είναι στα χέρια σας το εμπόριο όχι νησιών ούτε λιμανιών ούτε κάποιων πορθμών και ισθμών, αλλά ολόκληρης σχεδόν της οικουμένης. Γιατί η πόλη βρίσκεται

σε ένα σταυροδρόμι όλης της γης, ακόμα και των πιο απομακρυσμένων εθνών, και σαν αγορά μιας πόλης συγκεντρώνει σε ένα μέρος τους πάντες, τους φέρνει σε επαφή μεταξύ τους και, στο βαθμό που είναι δυνατό, τους κάνει συγγενείς.

ΣΧΟΛΙΑ

35 το συγκεκριμένο ... θέμα: Εννοεί το πώς αντιδρούν στο θέατρο.

δεύτερη: Μετά τη Ρώμη.

36 η ιδιαίτερη φύση του ποταμού: Του Νείλου, του μεγαλύτερου ποταμού της Αφρικής και του δεύτερου σε μήκος ποταμού του κόσμου. Ένα από τα παράδοξα του Νείλου, που προσπάθησαν ανεπιτυχώς να εξηγήσουν οι αρχαίοι,

ήταν η μεγάλη άνοδος της στάθμης του νερού το καλοκαίρι, που είχε ως συνέπεια τα νερά να κατακλύζουν τεράστιες εκτάσεις. Σήμερα γνωρίζουμε ότι αυτή η άνοδος οφείλεται σε έντονες θερινές βροχοπτώσεις στην περιοχή της Αιθιοπίας. τη θάλασσα από την πλευρά μας: Τη Μεσόγειο. στην Ερυθρά Θάλασσα: Η Ερυθρά Θάλασσα των αρχαίων κάλυπτε ευρύτερη περιοχή από ό,τι η σημερινή, κάποτε τη σημερινή Ερυθρά Θάλασσα και τον Ινδικό Ωκεανό.

Αναμονή για την εκκίνηση της
αρματοδρομίας. Αττικός
μελανόμορφος αμφορέας, περ. 510
π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό
Μουσείο.)

37 Ίσως λοιπόν χაίρεστε ακούγοντάς με και νομίζετε ότι, όταν εγώ τα λέω αυτά, σας επαινώ, όπως οι άλλοι, που μια ζωή σας χαϊδεύουν εγώ ωστόσο επαίνεσα το νερό και τη χώρα και τα λιμάνια και τους τόπους και οτιδήποτε άλλο εκτός από εσάς.

Στις παραγράφους που παραλείπονται ο Δίων αναπτύσσει την άποψη που διατυπώνει στο τέλος της παραγράφου 37, ότι δηλ. έπαινος της χώρας η του ποταμού δεν σημαίνει έπαινος των κατοίκων.

(39) Και τώρα ανέφερα τα σχετικά με την πόλη, θέλοντας να σας δείξω πως οτιδήποτε ανάρμοστο κάνετε δεν γίνεται κρυφά ούτε μπροστά σε λίγους, αλλά μπροστά σε όλο τον **40** κόσμο. Γιατί εγώ βλέπω στην πόλη σας όχι μόνο Έλληνες ούτε μόνο Ιταλούς ούτε μόνο ανθρώπους από τις κοντινές περιοχές, τη Συρία, τη Λιβύη, την Κιλικία, ούτε μόνο Αιθίοπες και Άραβες, που ζουν πέρα από τους προηγούμενους, αλλά και Βακτριανούς και Σκύθες και Πέρσες και κάποιους Ινδούς, που παρακολουθούν όλοι μαζί τα θεάματα και βρίσκονται

κάθε φορά ανάμεσά σας. Έτσι, εσείς ακούτε ενδεχομένως ένα κιθαρωδό, και μάλιστα γνωστό, σας ακούνε όμως μύρια έθνη, που δεν σας γνωρίζουν, και βλέπετε τρεις ή **41** τέσσερις αρματηλάτες, σας βλέπουν όμως τόσοι Έλληνες και τόσοι βάρβαροι.

ΣΧΟΛΙΑ

40 ένα κιθαρωδό: Κιθαρωδός ονομάζεται αυτός που τραγουδάει και συνοδεύει το τραγούδι του με την κιθάρα. Η αρχαία κιθάρα ήταν «ένας πιο τελειοποιημένος τύπος λύρας». Διέφερε από τη λύρα «ως προς το ηχείο, το μέγεθος και την ηχητικότητα. Οι δύο βραχίονες ήταν δυνατοί και συμπαγείς. Το μέγεθος ήταν πολύ μεγαλύτερο και ο τόνος

πιο πλατύς και πιο ηχηρός.» (Σ. Μιχαηλίδης).

41 την εμφάνιση του θεού: Του Σάραπη, του θεού που λατρευόταν από Έλληνες και Αιγύπτιους. Έχει διατυπωθεί η εικασία ότι πρόκειται για εμφανίσεις ανάλογες με εκείνες του Ασκληπιού, που εμφανιζόταν σε πάσχοντες που κατέφευγαν στο ιερό του και τους θεράπευε.

θαμμένες: Όπως έθαβαν συχνά τα μάγια.

41 Τι λοιπόν νομίζετε ότι λένε αυτοί, όταν πηγαίνουν στα πέρατα της γης; Δεν θα λένε ότι είδαμε μια πόλη αξιοθαύμαστη βέβαια κατά τα άλλα και ένα θέαμα ανώτερο από όλα τα ανθρώπινα θεάματα –χάρη στην ομορφιά των ιερών και στο πλήθος των κατοίκων και στην

αφθονία των αγαθών—, περιγράφοντας στους δικούς τους με κάθε δυνατή λεπτομέρεια τα πάντα, αυτά που και πριν από λίγο ανέφερα, τα σχετικά με τον Νείλο και τη χώρα και τη θάλασσα και, το κυριότερο, την εμφάνιση του θεού, μια πόλη όμως που χάνει τα λογικά της από το τραγούδι και τις ιπποδρομίες και δεν κάνει σ' αυτά τίποτα αντάξιό της; Οι άνθρωποι, όταν προσφέρουν θυσία, είναι μετρημένοι, και όταν περπατούν μόνοι και όταν κάνουν οτιδήποτε άλλο· όταν όμως μπουν στο θέατρο ή το στάδιο, σαν να τους έχουν εκεί θαμμένες μαγικές ουσίες, δεν ξέρουν τίποτα από τα προηγούμενα και δεν

42 ντρέπονται να λένε και να κάνουν ό,τι τους κατέβει. Και το χειρότερο απ' όλα: Από το πάθος τους για τα θεάματα δεν βλέπουν

και, ενώ θέλουν να ακούσουν, δεν ακούνε, όντας σαφώς εκτός εαυτών και παραλογιζόμενοι, όχι μονάχα οι άντρες αλλά και παιδιά και γυναίκες. Και όταν σταματήσει το κακό και οι συγκεντρωμένοι διαλυθούν, περνάει βέβαια ο παροξυσμός της αναταραχής, παραμένει όμως η αναστάτωση και στα σταυροδρόμια και στα στενά και στην πόλη ολόκληρη αρκετές ημέρες, όπως ακριβώς, όταν σβήνει μια μεγάλη πυρκαγιά, μπορεί να δει κανείς, αρκετό χρόνο μετά, και τον μαύρο καπνό και κάποιες εστίες να καίνε ακόμα.

(μετάφραση Θ. Κ. Στεφανόπουλος)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΑΣΚΗΣΕΙΣ – ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- 1.** α) Ποια είναι, σύμφωνα με τον Δίωνα, τα πλεονεκτήματα της Αλεξάνδρειας που την κάνουν να ξεχωρίζει τόσο; β) Για ποιο λόγο, κατά τη γνώμη σας, αναφέρει ο Δίων τα πλεονεκτήματα αυτά;
- 2.** § 41 «στο θέατρο ή το στάδιο»: Τι παρακολουθούσαν οι Αλεξανδρινοί στο θέατρο και τι στο στάδιο;
- 3.** Ποιες δραστηριότητες αναφέρει ο Δίων, όταν λέει ότι, έξω από το θέατρο και το στάδιο, οι Αλεξανδρινοί φέρονται «φυσιολογικά»;
- 4.** Σε ποιες εκδηλώσεις παρατηρούμε σήμερα ακραίες αντιδράσεις του κοινού, ανάλογες με τις αντιδράσεις των Αλεξανδρινών;

**Χρυσό μετάλλιο με προτομή του
Αλεξάνδρου, μέσα 3ου αιώνα μ.Χ.
(Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο.)**

Περιεχόμενα 2ου τόμου

II. Η ΣΠΑΡΤΗ	6
8. Τεκνοποία και εκπαίδευση στη Σπάρτη	13
III – Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	39
9. Οι Μακεδόνες	47
IV – Η ΘΗΒΑ	64
10. Η Θήβα και οι Θηβαίοι	71
V – Η ΚΟΡΙΝΘΟΣ	85
11. Η Κόρινθος μετά την καταστροφή	93
VI – Η ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ	107
10. Οι Αλεξανδρινοί	112

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο, θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7, του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α΄).

***Απαγορεύεται η αναπαραγωγή
οποιοδήποτε τμήματος αυτού του
βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα
(copyright), ή η χρήση του σε
οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή
άδεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.***